

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
jazykovedného ústavu
Eudovieta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Klára Buzássyová, Adriana Ferencíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočíš, Ivan Masár, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Anna Rýzková, Ján Sabol, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepky 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 24 — ČÍSLO 5

OBSAH

MASÁR, I.: Jazyková a pomenovacia štruktúra termínov . . .	129
HORECKÝ, J.: Terminológia v oblasti viacjazyčnosti . . .	137
BÁRTOVÁ, E.: Z tvorenia nových slov v poľnohospodárskej terminológii	140
EŠTOKOVÁ, G.: Charakteristika súčasnej veterinárnej terminológie	145
Slovenské menoslovie vtákov	149

Diskusie

PETROVSKÝ, A.: Technika a terminológia v dopravnej terminológii	170
---	-----

Rozličnosti

Prídavné mená <i>trhový</i> a <i>tržný</i> . J. Kačala	173
Krivososý a krivonosí. J. Horecký	174
Dejinnosť. K. Buzássyová	174

Správy a posudky

Terminologický slovník s cudzojazyčnými ekvivalentmi. I. Masár	177
Čínska kuchárska knižka. K. Hegerová	180
Slovník francúzskych skratiek. J. Sivák	182
Studia Academica Slovaca. K. Hegerová	186

Spytovali ste sa

Rubný, rypný. J. Kačala	189
Preplatif cestovné? K. Hegerová	190
Rodina Benkova či rodina Benková. M. Považaj	190
Petrodoláre. P. Odaloš	191

Schéma č. 1

príznač	základ	príznač
<i>stráž(-iť)</i>	<i>-ník</i>	--
<i>nočný</i>	<i>strážnik</i>	--
--	<i>strážnik</i>	<i>priecestia</i>

zreteľne vidieť pozíciu príznakov. V jednoslovných pomenovaniach utvorených príponami a vo viacslovných pomenovaniach so zhodným prívlastkom sa príznaky umiestňujú pred základ (vľavo), vo viacslovných pomenovaniach s nezhodným prívlastkom za základ (vpravo). Pomenovacia štruktúra slovenských termínov stojí na tomto princípe.

Prírodzene, jestvujú pomenovania obsahujúce zároveň zhodný aj nezhodný prívlastok, napr. *umelá perforácia koreňa*, pomenovania obsahujúce nezhodný prívlastok vyjadrený predložkovým pádom, napr. *terminálne puknutie v kĺbe* a ďalšie typy a podtypy. V zložitejších viacslovných pomenovaniach sa pomenúvaci základ aj príznak opäť člení na základ aj príznak. Vo vodohospodárskom termíne *vodohospodárska úpravňa* sa na prvom (nultom) stupni členenia vydeľuje pomenovací základ *úpravňa* a pomenovací príznak *vodohospodársky*. V základe *úpravňa* sa na ďalšom stupni vydeľuje základ *-ňa* vyjadrujúci miesto a príznak *upraviť* (v zmysle podrobiť technologickému procesu). Príznak *vodohospodársky* sa na tom istom stupni členenia rozdeľuje na základ *-ský* vyjadrujúci vzťah a na príznak *vodohospodárstvo*. V príznaku *vodohospodárstvo* sa na ďalšom stupni členenia vydeľuje základ *hospodárstvo* a príznak *voda* (ide teda o vodné hospodárstvo). Napokon základ *hospodárstvo* obsahuje základ *-stvo* označujúci odbor ľudskej činnosti (porov. *lesníctvo*, *strojárstvo* a i.) a príznak *hospodár* s formantom *-ár* označujúcim osobu vykonávajúcu istú činnosť. Ak pomenovací základ označíme písmenom Z a pomenovací príznak písmenom P, môžeme štruktúru termínu *vodohospodárska úpravňa* znázorniť graficky (pozri schéma č. 2).

Rovnako sa postupuje aj pri odkrývaní pomenovacej štruktúry s nezhodným prívlastkom. V anatomickej názve *pokrývka vnútorného zapchávača* je pomenovacím základom slovo *pokrývka*, príznak predstavuje anatomický názov *vnútorný zapchávač* (pretože má funkciu nezhodného prívlastku, musí byť v genitíve). Tento názov zasa obsahuje základ *zapchávač* a príznak *vnútorný*. Všetky prvky názvu *pokrývka vnútorného zapchávača* majú zreteľnú dvojčlennú štruktúru základ – príznak: *pokrýv-ka*, *vnútor-ný*, *zapcháva-č*. Štruktúru tohto názvu možno zobrazit schematicky (pozri schéma č. 3).

Schéma č. 2

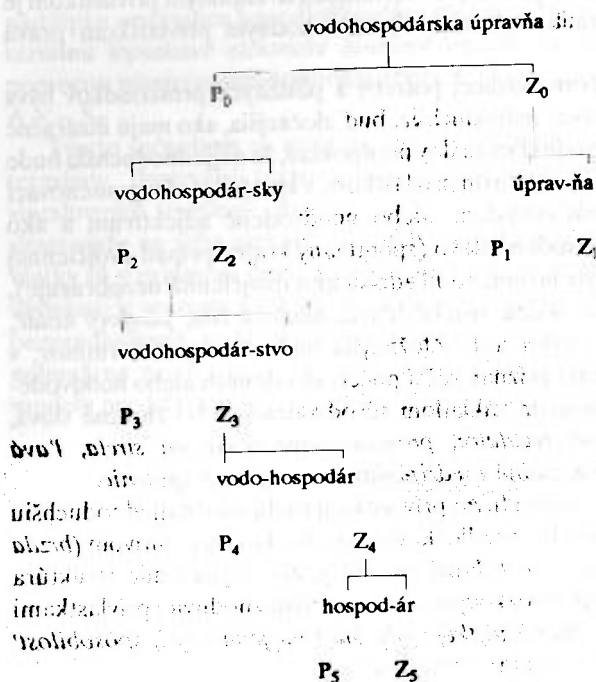
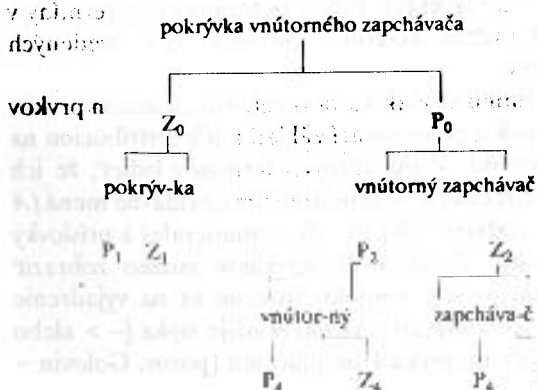

Schéma č. 3

Zo stručného opisu pomenovacej štruktúry dvoch termínov a jej schematickeho zobrazenia vychodí, že v termínoch so zhodným prívlastkom je rozvetvenejšia ľavá strana, v termínoch s nezhodným prívlastkom pravá strana.

Podľa konkrétnej pomenovacej potreby a použitých prostriedkov býva však štruktúra termínov buď jednoduchšia, buď zložitejšia, ako majú ilustračné termíny. Zo schém je vyvoditeľný reálny predpoklad, že najjednoduchšia bude štruktúra tých termínov so zhodným prívlastkom, v ktorých je ako pomenovací príznak zastúpené jedno odvodené alebo neodvodené adjektívum a ako pomenovací základ neodvodené slovo (spomínaný krajný prípad dvojčlennej štruktúry, ktorá sa zo synchronného hľadiska ako dvojčlenná nezobrazuje), napr. *ľavé pl'úca*, *pravé pl'úca*, *detská žľ'aza*, *hladová žila*, *plodový koláč*, *kostné kliešte*, *valcovací mlyn* atď'. Zložitejšia bude štruktúra termínov, v ktorých je ako pomenovací príznak väčší počet odvodených alebo neodvodených adjektív a pomenovacím základom sú odvodené alebo zložené slová, napr. *pozitívny tkanivový regulátor*, *protiiletadlová reaktívna strela*, *ľavá dolná laloková prieduška*, *zadné medzizáhlavné chrupkové spojenie*.

Spomedzi termínov s nezhodným prívlastkom budú mať najjednoduchšiu štruktúru termíny s jedným bezpredložkovým prívlastkovým genitívom (*brzda krosien*, *rám dlážky*, *ružicovitost' broskyne* atď'), zložitejšia bude štruktúra termínov s viacerými bezpredložkovými alebo inými nezhodnými prívlastkami (*štandard stielky kopyta*, *štart z plytkej vody*, *štart na jednej lyži*, *spôsobilost' urobiť závet*, *schopnost' slobodne rozhodnúť*).

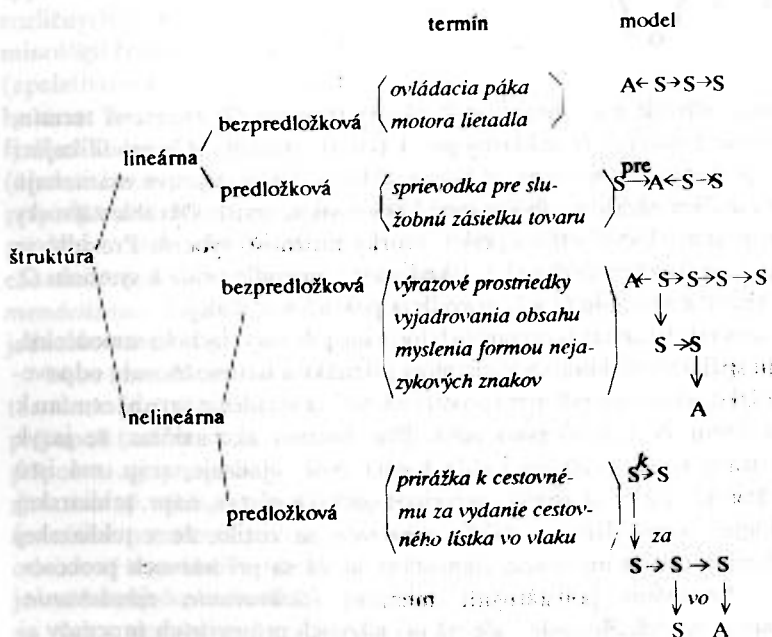
Najzložitejšia bude štruktúra termínov s kombináciou nezhodných prívlastkov (*výkon rozhodnutia trestného súdu*, *zváženie hraníc trestných sadzieb*, *lopatkové elektrické tunelové rýpadlo na kolesovom podvozku* ap.). V mnohoslovných termínoch – niekedy sa takéto termíny nazývajú termínmi vyššieho rádu – kombinácia istých prvkov často tvorí tzv. vnútorné termíny čiže termíny v termíne: *trestný súd*, *trestná sadzba*, *kolesový podvozok* sú v uvedených príkladoch termíny v termínoch.

Štruktúra viacslovného termínu sa však nezobrazuje len členením prvkov termínu na pomenovací príznak a pomenovací základ a ich distribúciou na jednotlivé vetvy stromovej schémy. Z ilustračných termínov vidieť, že ich prvkami (členmi) sú podstatné mená (*S* = substantívum), prídavné mená (*A* = adjektívum), slovesá (*V* = verbum), číslovky (*N* = numerale) a príslovky (*Adv* = adverbium). Štruktúru viacslovných termínov možno zobrazit kombináciou uvedených písmenových symbolov, pričom sa na vyjadrenie syntaktických vzťahov medzi jednotlivými prvkami použije šípka ($\rightarrow$) alebo ($\leftarrow$), ktorá smeruje od určovaného prvku k určujúcemu (porov. Golovin –

Kobrin, 1987, s. 74). Predložky sa nezaznamenávajú symbolmi, ale sa zapisujú nad šípku smerujúcu k predložkovému spojeniu. Napr. štruktúra viacslovného termínu *lopatkové elektrické tunelové rýpadlo na kolesovom podvozku* sa pomocou písmenových symbolov zobrazí takto: $A \leftarrow A \leftarrow A \leftarrow S \rightarrow$ na $A \leftarrow S$.

Týmto spôsobom sa utvárajú modely gramatickej štruktúry viacslovných termínov. Ilustračné termíny ukazujú rozmanitosť gramatickej štruktúry viacslovných termínov. Rozmanitosť sa zakladá na tom, že jedno určujúce slovo viaže na seba niekoľko ďalších gramaticky závislých slov a pritom nie všetky sú v priamom dotyku s hlavným prvkom termínu. Podľa gramatickej závislosti je gramatická štruktúra termínov štvoraká (tamže, s. 75): a) lineárna bezpredložková, b) lineárna predložková, c) nelineárna bezpredložková, d) nelineárna predložková. Prototypy jednotlivých štruktúr a ich symbolové modely predstavuje schéma č. 4.

Schéma č. 4

Čírymi symbolmi sa štruktúra termínov predstavuje veľmi všeobecne, pričom štruktúra zobrazená pomocou symbolov $P_0 \dots P_n$ a $Z_0 \dots Z_n$ je abstraktnejšia, štruktúra predstavená symbolmi S, A, V atď. je konkrétnejšia.

Formálne sa štruktúra termínov dá zachytiť aj prepisovacími pravidlami (Horecký, 1973, s. 40):

$$1. \quad O \rightarrow H (\leftarrow M)$$

$$2. \quad \left\{ \begin{array}{c} H \\ M \end{array} \right\} \rightarrow H (\leftarrow M)$$

$$D \leftarrow B$$

$$B_n \leftarrow B_n$$

$$B_1 \leftarrow B_2$$

$$3. \quad B \rightarrow \left\{ \begin{array}{c} R \\ O \end{array} \right\}$$

V tomto návode na zobrazenie štruktúry termínu O znamená termín, pomenovanie (onoma), H je hlavný prvok (člen) termínu, M je modifikujúci prvok, D je derivačná morféma, R koreň, B báza. Šípky doprava znamenajú rozvíjanie, dol'ava závislosť, obojstranné šípky rovnocennosť. Okrúhle zátvorky označujú potenciálnosť istého prvku, svorky možnosť výberu. Pravidlá sa používajú návratne (rekurzívne), t. j. keď sa v 3. pravidle príde k symbolu O , treba sa vrátiť k symbolu O v 1. pravidle a pokračovať ďalej.

Zobrazovanie štruktúry termínov (ich formálnej stránky) by bolo samoučelné, keby sa nespájalo s výskumom významovej stránky a neumožňovalo odpovedať na otázku, akými formálnymi prostriedkami sa vyjadruje vzťah termínu k pojmu, k tomu, čo termín pomenúva. Platí takmer ako axióma, že jazyk neplytvá formou, že zvyčajne každá forma čosi vyjadruje, resp. má istú funkciu. Potvrdzujú to aj analýzy terminologických sústav, napr. tehliarskej terminológie (porov. Rísová, 1973). Analýzou sa zistilo, že v tehliarskej terminológii prevláda motivácia činnosťou, ktorá sa pri názvoch procesov realizuje slovesnými podstatnými menami (*dolisovanie, zdrsňovanie, rozpal'ovanie, odvzdušňovanie*), ale už pri názvoch prípravných procesov aj inými substantívami (*predmletie, ale aj predúprava*). Pri názvoch strojov sa

motivácia činnosťou realizuje príponou *-č* (*dávkovač, miešač, rovnač, odlatovač*), ale uplatňuje sa aj motivácia cieľom realizovaná nezhodným prívlastkom v predložkovom páde (*kolesový mlyn na mokré mletie*) atď.

Neodvodené jednoslovné termíny. V každom spisovnom jazyku jestvuje taká vrstva slov používaných na pomenúvanie, v ktorých ani jeden formálny alebo významový prvok neukazuje na súvislosť s pomenúvaným pojmom. Sú to predovšetkým slová základného slovného fondu, ale pre mnohých používateľov jazyka aj prevzaté slová. Patria medzi ne všeobecne známe slová slúžiace ako názvy vecí používaných v dennej praxi, v bežnom živote. Vo funkcii odborných termínov sa môžu používať preto, že sú s istými pojmami späté oddávna. Sú to nielen názvy vecí v najširšom zmysle, napr. *voda, doska, tanier, nôž, päta, ruka, noha, brucho, sval, hlava, kliešte, smrek, koza, vidly, voz* atď., názvy osôb, napr. *otec, matka, brat, dcéra, syn*, ale aj názvy používané v abstraktných odboroch, povedzme v matematike alebo vo fyzike *bod, čiara, dráha, uhol, trať*.

Tieto slová patria medzi všeobecné mená (apelatíva) a v terminológii, najmä v technických odboroch sa mnohé z nich často používajú v základnom aj prenesenom význame (*päta nosníka, hlava skrutky*). Popri apelatívach sa v rozličných funkciách používajú v terminológii vlastné mená (propriá). V terminológii fyziky sa z niektorých proprií stali názvy meracích jednotiek: *ohm* (apelativizované meno nemeckého fyzika G. S. Ohma), ďalej *watt* (z vlastného mena Watt), *ampér* (z mena Ampér), *newton* (podľa jedného z najslávnejších fyzikov I. Newtona), *kelvin* (podľa anglického fyzika W. Kelvina), *henry* (apelativizované meno amerického fyzika J. Henryho) a i. Všetky podobné prípady treba chápať ako jednoslovné sémanticky odvodené termíny. Mnohé propriá sa stali odvodzovacím základom na utvorenie názvov škôl, smerov, chemických prvkov (*Platón – platonizmus, Tomáš – tomizmus, Mendel – mendelizmus, Mendelejev – mendelevium*) ap. Pravda, tu ide už o odvodené jednoslovné termíny.

Morfematické tvorenie termínov. Veľký počet jednoslovných termínov je v slovenskej terminológii utvorený od slovotvorného základu príponou (sufixom), predponou (prefixom) alebo ich kombináciou – súčasne príponou aj predponou (t. j. sufixálno-prefixálne). Predpona, prípona a slovotvorný základ sa spoločne nazývajú *slovotvorné prostriedky*, tvorenie termínov pomocou nich je *odvodzovanie* (derivácia), jeho výsledkom je odvodený termín čiže *odvodenina* (derivát). Tento spôsob tvorenia termínov je v súčasnej slovenčine živý a produktívny. Slovotvorné prostriedky a postupy sa však v slovenčine nezjavili zrazu, ale sa ustalovali dlhodobým vývinom.

Špeciálne výskumy ukazujú (Furdík, 1971), že jednotlivé formanty nie sú v každej vývinovej fáze rovnako produktívne.

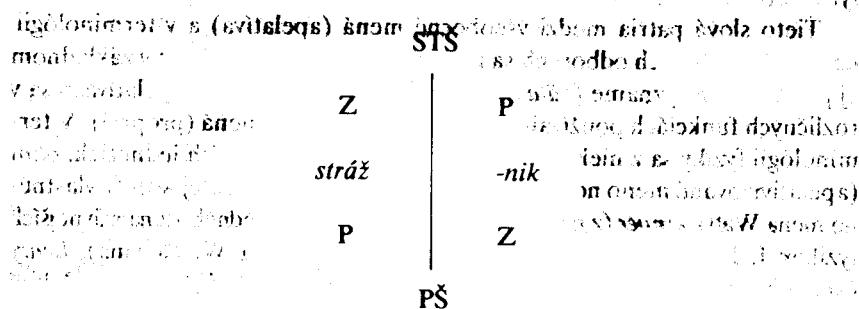
Základný prvok, z ktorého sa pri odvodzovaní vychádza, je základové (fundujúce) slovo. Od neho sa pomocou predpony alebo prípony (ich spoločný, nadradený názov je *afix*) tvorí odvodenina, derivát.

Vo východiskovom termíne *strážnik* je z hľadiska odvodzovania sloveso *strážiť* základovým slovom, od neho je odvodený príponou *-nik* východiskový termín. Prvky pomenovacej štruktúry a prvky slovotvornej (jazykovej) štruktúry sú teda vo vzťahu reciprocity, ktorá ukazuje, že nejde o identické štruktúry. Ak si slovotvornú štruktúru označíme symbolom *STŠ*, pomenovacia štruktúra symbolom *PŠ*, základ symbolom *Z* a príznak symbolom *P*, môžeme zhotoviť schému, na ktorej je dobre viditeľná reciprocita prvkov *P*, *Z* (pozri schéma č.

5).

Reciprocita prvkov v schéme

Schéma č. 5

Slovenčina má k dispozícii veľa predpôn a prípon jednak domáceho pôvodu, jednak prevzatých z iných jazykov. Umožňuje to stvárňovať objektívnu realitu stojacu mimo jazyka, teda pomenúvať osoby, veci, vzťahy, deje. Popri celkom konkrétnych jednotlivých prostriedkoch jestvujú aj všeobecné prostriedky. Patria k nim základné kategórie – kategória substančnosti, procesuálnosti, kvantitatívnosti, kvalitatívnosti – a druhotné kategórie, napr. kategória zmenšenosti, zväčšenosti, hromadnosti (pozri Horecký, 1988, s. 51).

V aplikovanej terminologickej práci sa musí rátať s obidvoma prostriedkami, pretože pri tvorbe nových termínov stojí pred terminológiou otázka, či sa pomenúva substancia, proces, kvalita, kvantita, ako aj otázka, ktoré prostriedky sú na uspokojenie konkrétnej pomenovacej potreby najvhodnejšie.

Prvoradú úlohu má kategória substančnosti. Ako to vychodí z jej pomenovania, je východiskom pri pomenovaní substancií. Je to najbohatšia kategória s veľmi jemným vnútorným členením. V oblasti terminológie je najdôležitejšou

kategóriou jednoducho preto, že substantíva majú najväčšiu pomenovaciú silu. Kategória substančnosti zahŕňa názvy osôb, vecí, vlastností atď., pričom vnútri týchto skupín členenie postupuje ďalej. Napr. medzi názvami osôb sa v spisovnej slovenčine osobitne vydeľujú názvy nositeľov vlastností (*vítaz, podvodník, zradca*), názvy zamestnania, resp. povolania (*úradník, robotník, lekár, sudca*), názvy vykonávateľa deja (*triedič, spriadač, školiteľ, prievozník*) atď. Vnútri názvov osôb, vecí atď. sa uplatňujú aj druhotné, modifikujúce kategórie, t. j. kategória zdrobnenosti (*chlapček, ostrovček, pierko*), zveličenosti (*chlapisko, bučisko*) a hromadnosti (*osadenstvo, vrchovina, kukuričie*). Svoje miesto majú aj v terminológii.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.

FURDÍK, J.: Zo slovo tvorného vývinu slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 81 s.

GOLOVIN, B. N. – KOBRIN, R. J.: Lingvističeskije osnovy izučenija o terminach. Moskva, Vyššaja škola 1987. 104 s.

HORECKÝ, J.: Základné otázky lexikológie. *Kultúra slova*, 7, 1973, s. 129–137.

HORECKÝ, J.: Slovenčina v našom živote. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 128 s.

RÍSOVÁ, E.: Motivačné znaky v tehliarskej technologickej terminológii. *Kultúra slova*, 7, 1973, s. 164–168.

Terminológia v oblasti viacjazyčnosti

JÁN HORECKÝ

V čoraz zložitejšej jazykovej situácii, ako sa formuje s rozvojom národného uvedomovania (najmä v oblasti tretieho sveta) i s rozličnými spoločenskými a politickými zmenami, sa znova dostáva na program otázka plurality jazykov. Napr. v Nigérii (Brann, 1989) funguje angličtina ako jazyk verejnej a oficiálnej komunikácie, potom niektorý domáci jazyk ako spoločná lingua franca v neoficiálnej komunikácii a napokon etnický, kmeňový jazyk v rámci kmeňa, resp. národa. Podobný stav je v Abcházii, kde jestvuje popri sebe abcházština, gruzínčina a ruština.

Základným pojmom pri skúmaní takýchto situácií je už oddávna *bilingvizmus*, *dvojazyčnosť*, resp. aj *trilingvizmus*. S rozvojom počtu jazykov vzniká aj *kvadrilingvizmus* a napokon aj potreba spoločného, zhrnujúceho názvu. A to nie je „lingvizmu“, ale *plurilingvizmus* – *viacjazyčnosť*.

Nie tak dávno navrhol Ferguson (1959) pojem a termín *diglosia* na označenie takej situácie, v ktorej jeden hovoriaci pri jazykovej komunikácii používa striedavo dva varianty alebo dva štýly jedného jazyka, napr. spisovný jazyk a nárečie, spisovnú a hovorovú formu.

Súčasný stav dobre zhrnuje C. M. B. Brann (1989). Navrhuje istú sústavu pojmov a termínov, pričom berie do úvahy stav v individuálnej a spoločenskej (oficiálnej) komunikácii. Správne pritom rozlišuje na jednej strane individuálne používanie viacerých jazykov a na druhej strane spoločenský a politický úzus a navrhuje ich označovať ako *diglosia* a *lingvizmus*.

Treba však povedať, že nie celkom odôvodnene tu na rozlíšenie navrhuje používať termíny *bilingvizmus* a *diglosia* a najmä že nie dosť zreteľne vymedzuje rozdiel medzi spoločenským (a inštitucionálnym) a politickým (a oficiálnym) úzom. Chyba je v tom, že názov *bilingvizmus*, ktorý vznikol pri skúmaní individuálneho používania jazyka, prenáša do politickej sféry a názov *diglosia*, ktorý vznikol pri skúmaní individuálnej jazykovej komunikácie, prenáša do spoločenskej sféry.

Podľa našej mienky je nepochybne správne rozlišovať medzi stavom v jazykovom vedomí jednotlivca a situáciou v istej spoločnosti. Stav v jazykovom vedomí jednotlivca by však bolo výhodnejšie aj naďalej označovať ako *dvojazyčnosť*, *bilingvizmus*, resp. *plurilingvizmus* (v angl. *plurilinguism*, v nemč. *Plurilinguismus*), *viacjazyčnosť*. Nositeľ takéhoto stavu jazykového vedomia by sa mohol označovať ako *plurilingvista*, resp. špecifikovane ako *bilingvista*, *trilingvista*. Ak by bolo potrebné prídavné meno, mohlo by sa uvažovať o podobe *bilingvný*, *plurilingvný*.

Proti *viacjazyčnosti* ako stavu jazykového vedomia u individua stojí *viacjazykovosť* ako stav v istej spoločnosti, v ktorej je popri sebe viacero jazykov (pričom ich štatút môže byť veľmi rozdielny). Takýto stav je napr. v Nigérii alebo v Abcházii. L. B. Nikol'skij (1990) navrhuje rozlišovať na základe stavu v komunikačných sieťach tri typy viacjazykovosti. Prvú sieť tvoria vzťahy medzi teritoriálne spolujestvujúcimi etnickými útvarmi. Jazyk jedného z nich sa môže stať medzietnickým prostriedkom jazykovej komunikácie. Druhá sieť vzniká v štáte obývanom radom etnických útvarov žijúcich v susedstve, ale často i v diaspóre. Tu sa formuje regionálny medzietnický jazyk, ktorý môže dostať aj oficiálny štatút. Napokon v tretej komunikačnej sieti, ktorá pokrýva

celé územie mnohonárodnostného štátu, vzniká celoštátny medzietnický jazyk.

Je zrejmé, že L. B. Nikol'skij tu vychádza zo stavu v Sovietskom zväze, kde funkciu celoštátného medzietnického jazyka má ruština. V armáde je v dôsledku toho služobným a veliacim jazykom ruština.

Ale jestvuje aj taká jazyková situácia, kde fungujú dva národné jazyky ako dva rovnocenné prostriedky komunikácie, a to nielen v súkromnej, ale aj v oficiálnej komunikácii. To je práve náš prípad: čeština a slovenčina fungujú ako rovnocenné služobné a veliace jazyky v armáde.

Ukazuje sa teda, že treba rozlišovať *vertikálnu viacjazyčnosť* (napr. v Abcházii) a *horizontálnu viacjazyčnosť* (napr. v Česko-Slovensku).

V angličtine by sa azda mohol zaviesť termín *plurilingualism* (ktorý sa u Branna navrhuje za plurilingvizmus v našom zmysle) alebo azda *plurilinguality*. V nemčine by tu bol na mieste termín *Mehrsprachigkeit*, vo francúzštine *pluralité des langues*, ako sa používa vo švajčiarskej jazykovej charte (1988). (Jazykovú chartu vypracovala skupina odborníkov vo Freiburgu r. 1986. Publikovaná je v časopise *Die slawischen Sprachen*, 15, 1988, s. 29–79 v paralelnom francúzskom a nemeckom znení.)

Pojem a termín *diglosia*, resp. zovšeobecnene *polyglosia* by sa mal rezervovať pre oblasť jazykovej komunikácie, pre skúmanie jazykovej komunikácie medzi plurilingvnými hovoriacimi. Nadväzovalo by sa tak na pôvodnú Fergusonovu koncepciu, ktorý ako diglosiu označil ten stav, keď hovoriaci ovláda, ale aj prakticky používa dva alebo viac štýlových variantov jedného jazyka (Ferguson hovorí o vysokej a nízkej forme, resp. o akrolekte a bázolekte). Podľa návrhu J. Fishmana (1967) by však bolo výhodné pojem *diglosia* preniesť aj na označenie takého stavu, keď hovoriaci v priebehu jazykovej komunikácie striedavo používa výrazy viacerých jazykov (prepínanie kódu), a to v rámci jednej repliky, alebo v každej replike iný kód.

Do tohto trojčlenného rámca, v ktorom sa na rozdiel od Branna rozlišuje na jednej strane stav u jednotlivca a v spoločnosti, na druhej strane používanie jazyka v komunikácii, bude možné vložiť aj ďalšie špecializované pojmy a termíny, ako je napr. *semilingvizmus* pri neúplnom ovládaní istého jazyka v bilingvisme, *unilingvizmus*, *endolingvalita* a *exolingvalita* pri spoločnom jestvovaní domáceho a cudzieho jazyka vo viacjazykovej situácii a pod.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BRANN, C. M. B.: The Terminology of Multilingualism. UNESCO ALSED-LSP Newsletter, 12, 1989, s. 3–7.

FERGUSON, Ch.: Diglossia. Word, 15, 1959, s. 325–340.

FISHMAN, J.: Bilingualism with and without diglossia: diglossia with and without bilingualism. J. of Social Issues, 23, 1967, s. 29–38.

GOEBL, H.: Die Sprachenkarte des Freiburger Instituts. Die slawischen Sprache, 15, 1988, s. 23–76.

HORECKÝ, J.: Spoločnosť a jazyk. Bratislava, Veda 1982. 111 s.

NIKOL'SKIJ, L. B.: K tipologii jazykov nežetničeskogo obščeniija. In: Teoretičeskije problemy jazykov Azii i Afriky. Moskva, Nauka 1990, s. 75–77.

Z tvorenia nových slov v poľnohospodárskej terminológii

ETELA BÁRTOVÁ

Už vytvorený a stále sa dotvárajúci funkčný podsystém odbornej lexiky, terminológia poľnohospodárstva, odzrkadľuje dynamizmus slovnjej zásoby slovenčiny, ako aj súčasný svetový jazykový vývoj. Ako pomenúvací systém pojmového systému poľnohospodárstva citlivo reaguje na zmeny v jednotlivých vedných disciplínach, v poľnohospodárskom výskume a výrobe, ktoré vedú k pohybu, t. j. k „stratám a ziskom” v odbornej lexike, ktoré sú spoločným znakom odborných terminologických systémov.

Pri pokuse zachytiť súčasný stupeň vývoja poľnohospodárskej terminológie z hľadiska novotvarov treba upozorniť, že novotvary rozširujú fond poľnohospodárskych termínov, ktorý pri porovnaní s inými odbornými terminológiami má svoje osobitosti.

Používatelia tohto jazyka, poľnohospodári vrátane študentov a tvorivých pracovníkov, prevzali veľa slov zo základného slovného fondu, čo je dôsledkom toho, že poľnohospodárstvo je praktický vedný odbor. Sú to slová ako *baran*, *dojiť*, *zrelý*, *brázda*, v systéme terminologizované. Sú to celkove neutrálne slová s nízkym stupňom motivácie.

Generalizujúca výmena, ktorá sa odohráva medzi špecifickými termínmi a všeobecne používanou lexikou, vytvára sémanticky transformovanú mnohofunkčnú lexiku, napr. *zelený* vo význame „nezrelý”, *čistý* vo význame „neoplodnený”, *dávať* vo význame „plodiť, rodiť”; *donášať* úrodu”. Tento posun významu naše prekladové slovníky nezachytávajú.

V systéme sú vysoko zastúpené slovesá s terminologickou platnosťou, ako sú *zavlažovať*, *šľachtiť*, *podmietat'*, *odstaviť*. Ich počet vrátane verbálnych syntagiem typu *rezať na jar*, resp. *robiť jamý rez*, *ísť do semena*, *zapustiť korene*, *mechanizovať zber* stále narastá. Stávajú sa pevnou zložkou terminologického systému a ako označenie činnosti sú pre poľnohospodársku terminológiu takmer také príznačné ako substantíva s nominatívnou funkciou.

Spôsoby pomenovania poľnohospodárskych pojmov a tvorenia nových slov organicky zapadajú do zmien a inovácií spisovného jazyka (Horecký, 1986). Ako v ňom vôbec i v jazyku poľnohospodárstva medzi neologizmami prevažujú odvodené slová z domácich a prevzatých základov.

Tak je to v univerbizovaných pomenovaniach pracovníkov v jednotlivých odboroch a profesiách utvorených slovotvornou príponou *-ár*, napr. *krajinár*, *kosačkář*, *krmivár* (namiesto pracovník pri úprave krajiny, pracovník riadiaci činnosť kosačky, špecialista na krmivá) a príponou *-ista*, napr. *kombajnista*, *bonsajista*.

Nové názvy deja z prevzatých (grécko-latinských) základov sa tvoria produktívnou príponou *-ácia*, napr. *inokulácia*, *inkrustácia*, *butonizácia* (t. j. fáza nasadenia púčikov), *eradikácia* (napr. škodcu). Veľmi produktívna je prípona *-osť*, ktorou sa tvoria nové pomenovania od odvodených alebo neodvodených prídavných mien, ako sú *výsušnosť*, *vypadavosť sena*, *ujímavosť rastlín*, *zásobenosť pôd*, *zmäsitosť zvierat*, označujúce vlastnosť, často ako výsledok deja.

Podstatné mená s príponou *-ok* sú názvy vecí, ktoré vznikli činnosťou, preto sa tvoria od slovesa, najčastejšie predponového, napr. *nedomlatok*, *zámrazok*, *úsušok*, *príchovok*, *výmladok*, a ďalšie v združených pomenovaniach, ako sú *koreňový oddelok*, *neskášané nedopasky*, *hviezdicové požerky*.

Nové slovesá označujúce základné činnosti sú odvodené hlavne od cudzích základov, napr. *kultivátorovať*, *sexovať*, *mulčovať*, *klonovať* (byle), *rajonizovať* (hybridy), *monitorovať* (dusík), menšie je zastúpenie nových slovies odvodených z domácich základov, napr. *hnojovicovať*, *zatepl'ovať* (tel'atník), *tvarovať* (krmivá).

Dynamizmus v slovnej zásobe poľnohospodárstva sa prejavuje aj tvorením slov predponami s vysokým stupňom informácie, ktoré dávajú základu slova nový význam, napr. *predčistička*, *odzrňovač*, *omrvovanie*, *predpestovanie*, *prepásanie*, *zazimovanie*, *prísev*, *zámraz*, *prikržiť*, *reinseminovať*, *naskladňovať*. Patria sem trpné prídavia predponových slovies, ale aj iné príd. mená zo slovies a zo spojení predložiek s podstatnými menami v združených pomenovaniach ako *prekošarovaná plocha*, *podsiata d'atelina*, *úživná plocha*,

vzrastná odroda, pozberové ošetrovanie, prívlastok bezorbový vo viacslovnom pomenovaní *bezorbový systém obrábania*. Rovnako pôvodne samostatné slová, domáce i prevzaté, najčastejšie latinské alebo grécke korene, sa dotvárajú predponami alebo polopredponami. Z domácich slov je to tak v termínoch *protihád'atkový, mnohokosný, viacliniový, trojplemenný*; z prevzatých v termínoch *ekostabilita, minizavlažovač, biozáhradka, agrofilm, mikronarušenie* či *makro-poškodenie (semien), postemergentný, preemergentný*.

Skladanie slov je produktívne pri prídavných menách, ktoré vyjadrujú spojenie dvoch zložiek (*repársko-zemiakárska oblasť, mäsovo-mliekový dobytok*) alebo istý zreteľ (*pestovateľ'sko-organizačné opatrenia, produkčno-ekonomická skupina*). Druhým typom sú zložené prídavné mená, ktoré vznikli z opisného viacslovného pomenovania, ako je to v termínoch *celovegetačná odolnosť* (odolnosť počas celej vegetácie), *úrodnotvorný proces, rastlinnolekárska služba, voškohubný prípravok*.

Skladáním sa tvoria aj nové podstatné mená *rýchlový krm, veľ'kový krmňa, veľ'kovčelárstvo, rastlinnolekár, pôdotok, pôdotvorba, novošľachtenie*. Ako nová forma zložených podstatných mien sa ukazuje juxtapozícia dvoch podstatných mien, napr. *gén markér, samec otec, dojníca prvôstka, agronóm pôdar, sejačka Becker* (tu druhá zložka je prepožičané meno firmy podobne ako v termíne *žacia lišta Busatis*). Tento tzv. typ progresívnej sekvencie má postponovaný atribút. V type tzv. regresívnej sekvencie, ktorý je vzácnejší, prvá zložka určuje druhú, napr. *servis-periód, t. j. medziteľnosť*. Tento termín je prevzatý z angličtiny. Ako medzinárodne používaný termín obchádza ekvivalentovanie z jazyka do jazyka, čo uľahčuje komunikáciu vedeckých používateľov.

Už z doteraz uvedených príkladov vidieť, že nové pomenovania sú často hybridné, t. j. z jednej domácej a jednej cudzej zložky, napr.: *predštartér, vermihnojivá*. Popri hybridných pomenovaniach sa poľnohospodársky terminologický systém obohacuje preberaním slov z iných jazykov, a to v pôvodnom znení alebo s pravopisným prispôbením. V súčasnosti sa preberajú slová hlavne z angličtiny. Sú to *marketing, harvester, topcross, inbríding, inbredný, bekon, bekonový, markér*. Sú internacionálne podobne ako termíny utvorené na latinsko-gréckej báze, napr. *biotop, exkrementy, ovicíd, bioproteíny, sexátor*,

*V Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979) nás zaujal malý súbor 215 slov s kvalifikátorom *poľnohosp.* Z nich 53 % sa dostalo do slovenčiny z latinčiny alebo z gréčtiny, 47 % z moderných jazykov. Aj keď sa cudzie slová preberajú z viacerých moderných jazykov, najviac sa preberá z angličtiny.

sexovat', *skarifikátor*, *skarifikátorovať'*, *fytofág'*). Ide o neologizmy aj formou, aj obsahom.

Využívanie synonymných dvojíc internacionálny prostriedok – domáci prostriedok zintenzívňuje proces internacionalizácie terminológie, napr. *mulčovanie* – *nastiel'anie*, *inbredná populácia* – *príbuzensky vyšl'achtená populácia*, *fitness* – *adaptačná schopnosť*, *albicácia* – *panašovanie listov* (*panašovanie* je kalk z francúzštiny). Vedecký pracovník používa častejšie prevzatý termín, praktik domáci.

Súčasná ekonomickosť odborného štýlu prináša kondenzáty rôznych druhov: skratky, skratkové slová, akronymické slová, napr. *HTS* – hmotnosť tisíc zŕn, *ŠTK* – štandardná kŕmna zmes pre teľatá, *PES* – produkčno-ekonomická skupina. Využívaním iniciálových skratiek sa tvoria zložité útvary, často viacslovné pomenovania s prvkami abreviácie a skladania slov. Iniciálová skratka môže byť generickým termínom, napr. *informačná RNK* (ribonukleová kyselina), alebo atribútom v termíne *N-látky* – dusíkaté látky, *PK-výživa* – fosforečno-draselná výživa, *hybrid FAO skupiny*, *DFD mäso*, t. j. tmavé, tvrdé, suché (z anglického *dark, firm, dry*) s antonymom *PSE mäso*, t. j. bledé, mäkké, vodnaté (z anglického *pale, soft, exudative*). Mnohé z uvedených foriem sú medzinárodné podobne ako akronymické slovo *kultivar* z anglického *CULTIVated VARIety*. Táto inovácia je v súlade so svetovým jazykovým vývojom a je účelným prostriedkom na zrýchlenie písomného prejavu.

V terminologickom systéme poľnohospodárstva sú v súčasnosti vysoko zastúpené viacslovné termíny. V poslednom období vznikajú také viacslovné pomenovania, ktorých jednotlivé slová so starým obsahom dostávajú novým spojením nový obsah, ako sú *cestovinárska akosť odrody*, *pekárska kvalita zrna*, *krmovinárska hodnota*, resp. *zrelosť*, *nosná odroda*, *skladovacie straty*, *odrodová skúška*.

Neologický charakter majú aj termíny utvorené sémantickým spôsobom, prenášaním významu slova. Pri porovnávaní zdrojov motivácie v minulosti a dnes vyplýva, že na miesto transferu farby, tvaru, zvuku, spôsobu života, ktoré motivovali názvy rastlín, zvierat, používaných predmetov, je to dnes transfer najpopulárnejších koncepcií a najbežnejšej techniky, ktorých slovné označenie prechádza do slovníka špecializovaného odboru, teda spoločenské javy prinášajú sémantickú inováciu slov. Ide o termíny *diagnoza (pôdy)*, *bateria (na skupinovú ustajnenie)*, *štartér* vo význame „predsejbové hnojivo“; *predvýkrmná kŕmna zmes*; *zákvas*, *zdravotný stav (poľnohospodárskych plodín)*, *sanitárna funkcia (hnojív)*, *výkonnosť (odrod)*, *darkyňa (embryí)*, *riadiaca moderna*

(*poľnohospodárskeho podniku*). Metaforizácia termínu predstavuje výhody v tom, že termín sa ľahko pamätá, nie je to úplne nová lexikálna jednotka. Okrem toho má na základe metaforického vzťahu silnú motiváciu.

Tvorba nových slov v poľnohospodárskej terminológii je v súlade s možnosťami tvorenia pomenovaní v slovenčine. Využívajú sa vlastné jazykové prostriedky na tvorbu odvodených a zložených slov. Slovná zásoba sa dopĺňa novými slovami preberaním cudzojazyčných slov, starým formám sa dáva nový obsah. Tvoria sa pomenovania s tendenciou ekonomickosti formy.

Nové slová v poľnohospodárskej terminológii menia inventár slovnej zásoby slovenčiny. Väčšina z nich je len v oblasti fungovania termínov, t. j. v odborných textoch a úlohou budúcej lexikografickej práce bude ich zachytenie v jazykových príručkách a slovníkoch, t. j. v oblasti fixovania termínov.

Nitra, Mostná 3,

LITERATÚRA

BÁRTOVÁ, E. a kolektív: Anglicko-slovenský pôdohospodársky slovník. Bratislava, Príroda 1982. 963 s.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Dynamika v odbornej terminológii. Jazykovedný časopis, 37, 1983, s. 132–144.

HORECKÝ, J.: Neologizmy v súčasnej slovenčine. Kultúra slova, 20, 1986, s. 6–113.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 943 s.

MASÁR, I.: Niektoré dynamické javy v odbornej lexike. Kultúra slova, 17, 1983, s. 291–295.

ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 225 s.

PÍCHA, E.: Aktuálne problémy terminológie v období vedecko-technickej revolúcie. Kultúra slova, 27, 1987, s. 321–326.

Charakteristika súčasnej veterinárskej terminológie

GABRIELA EŠTOKOVÁ

Ak chceme skúmať stav v terminológii istého vedného odboru, musíme poznať súčasné trendy vo výskume, novoobjavené javy, procesy, ale aj terminológiu novovznikajúcich vied. Pokiaľ ide o veterinárske vedy, ide najmä o pomenovanie nových liečebných a operačných postupov v diagnostike, chirurgii, infektológii, o odhalenie pôvodcov nových chorôb, pomenovanie nových chorôb (najmä virologických a onkologických), o vplyv nových chovateľských postupov a chorôb spojených s týmito postupmi, o vplyv liečiv i nových krmív na zdravie zvierat.

Súčasnoscť kladie na terminológiu úlohy, ktoré možno rozdeliť na spoločenské a jazykovedné. Tieto úlohy sú však neoddeliteľné a dopĺňajú sa. E. Pícha (1987, s. 322) ich vyjadril takto: a) internacionalizácia a unifikácia terminológie, b) terminologická kultúra, c) tvorba a uplatnenie terminológie pri riadení spoločensko-ekonomických procesov, d) organizácia vyučovania terminológie na vysokých školách, e) informatizácia terminologického procesu. K týmto aktuálnym problémom terminológie v období vedecko-technickej revolúcie pridávame niektoré nové javy, osobitne jazykové, ktoré možno v súčasnosti pozorovať v odbornom texte.

Na internacionalizáciu termínov má veľký vplyv predovšetkým používanie gréckych a latinských kmeňov, slovných základov, prípon, predpon, ba aj celých slov. Najčastejšie latinské predpony sú *ad-*, *ante-*, *de-*, *des-*, *in-*, *retro-*, k latinským príponám patria napr.: *-poeticus*, *-bilis*, *-itis*, *-osis*. Z gréčtiny sú predpony *ecto-*, *endo-*, *exo-*, *dia-*, *a-*, *oligo-*, resp. prípony *-oides*, *-henes*. Latinské a grécke kmene a slovné základy sú najmä *-logia*, *-scopia*, *-penia*, *-pyo*, *-hydro*, *-haemo*, *-malacia*, *-lysis*, *-tele*.

Využívanie grécko-latinských prvkov je možné zdôvodniť takto:

a) Používanie grécko-latinských prvkov má v európskych jazykoch dlhodobú tradíciu, a preto ich odborná i laická verejnosť ľahko prijíma a chápe. V odborných textoch sú bežné, ba aj typické. Odborný text bez latinských slov v role termínov je atypický.

b) Grécko-latinské prvky sú pri vyjadrovaní sémanticky presné a spravidla nenastáva polysémia, synonymia, homonymia a pod.

c) Grécko-latinské prvky sú ekonomické, pokiaľ ide o vyjadrovanie. Jav, na ktorého opis by sme v národnom jazyku niekedy potrebovali niekoľko slov, možno vyjadriť príponou, predponou, kmeňom alebo inou časťou latinského

alebo gréckeho slova. Napr. príponou *-osis* sa tvoria názvy pre degeneratívne ochorenie nezápalového pôvodu (*dermatosis, nefrosis*).

d) Grécko-latinské prvky sú medzinárodné, a teda chápané aj bez prekladu, uplatňujú sa bez zmeny alebo len s malými jazykovými úpravami, ktoré vyplývajú z fonetických alebo gramatických vlastností národných jazykov. Ide napríklad o písanie hlásky *k* namiesto *c* alebo písanie *f* namiesto *ph*; porov. latinské *pharmacologia* proti slovenskému *farmakológia*.

e) Grécko-latinské prvky sa ľahko vyslovujú, pri ich vyslovovaní nie sú fonetické zmeny.

f) Grécko-latinské prvky sú produktívne aj v iných vedách, pri pomenovaní nových javov, chorôb a metód. Ako príklad možno uviesť názvy *monoklonálne látky, adaptácia zvierat na stres, stres syndróm*.

V súčasnosti sa začína vo veľkej miere uplatňovať unifikácia terminológie. Pod unifikáciou terminológie chápeme snahu zjednotiť pomenovanie jedného pojmu vo viacerých jazykoch, prípadne vo viacerých odboroch, ktoré majú spoločné prieniky. O tejto snahe vedcov píše napr. Vrtiak-Hejlíšek (1986): „V roku 1966 uverejnil článok o potrebe revízie čel'ade *Chlamydiaceae* za účelom unifikovania vtedajšej skupiny ochorení „psitacosis – lymphogranuloma venerum – trachoma” a vytvorenia samostatnej čel'ade *Chlamidiales*, ako navrhol JONES, RAKE a STEARNS (1945). Uznanie tohto návrhu sa dokumentuje i v Manuáli Bergera (1947). Odvtedy sa agensy alebo choroby opísané pod rôznymi názvami (*Miyagawanella, Rickettsia, Prowazekia, Bedsonia, Rakeia, Neorickettsia, Pararickettsia, Colesia, Halprovia, vírus psitakózy, vírus ornitózy, skupina psitakózo-venerický lymfogranulón, vírus infekčného abortu oviec, TRIC-inklúzna konjunktivitída*) zaraďujú do čel'ade *Chlamidiaceae* s hlavnými druhmi *Chlamydia trachomatis* a *Chlamydia psittaci*.”

Ako nový jav môžeme uviesť aj to, že novovznikajúce vedy používajú termíny, ktoré mali svoje miesto v klasických vedných odboroch, ale naplňajú ho novým obsahom. Napr. terminológia výpočtovej techniky vychádza z terminológie rádiotechniky a spojovacej techniky a týmto termínom dáva novú špecifickú náplň. Takéto sú napr. termíny *kanál, kód, prenos, vstup, výstup*. Vo veterinárnej medicíne sa zaviedol termín: *MMA syndrom* (mastitis, metritis, agalactia) pre súbor ochorení zvierat vo veľkochovoch. Tieto ochorenia boli známe už aj predtým, ale ich súborný výskyt v nových podmienkach chovu je nový.

Ako nový jav terminológie v súčasnosti si osobitnú pozornosť zasluhujú anglické termíny, resp. termíny preberané z angličtiny. Množstvo anglických slov v národných jazykoch v posledných desaťročiach narastá. Na tento jav je

potrebné reagovať aj v odbornej terminológii. Terminologický systém niektorých vied je s nimi tesne spojený. Takými vedami sú výpočtová technika, letectvo, informatika, technológia plastických látok, kybernetika. Z veterinárnej medicíny ide o imunológiu, virológiu a o názvy enzýmov. Čo je príčinou tohto javu?

Môžeme konštatovať, že pod vplyvom vedecko-technického pokroku v krajinách západnej Európy, USA a v Japonsku sa veľké množstvo odbornej literatúry publikuje v angličtine. Podstatná časť nových, nepoznaných javov dostáva svoj prvý názov v angličtine. Hľad po informáciách vo vedecky vyspelých krajinách a rýchlosť, s akou sa nové informácie rozširujú po svete a ďalej prijímajú a reprodukovujú v posledných desaťročiach, neumožňuje aktívne národné vypracovanie názvu, nájdenie národného ekvivalentu. Novota a nepoznanosť javu spôsobuje, že anglické pomenovania sa rýchlo prijímajú a stávajú sa čoraz viac internacionálnymi.

Angličtina sa stala dorozumievacím jazykom na mnohých vedeckých konferenciách, sympóziách a používa sa aj v bežnej odbornej konverzácii medzi účastníkmi týchto stretnutí. Dnes už môžeme tvrdiť, že miera používania anglického jazyka v oblasti odbornej komunikácie konkuruje používaniu stredovekej latinčiny ako jazyka vzdelancov.

Takýmto spôsobom anglický termín prechádza do odborného textu. Vynára sa problém, či používanie anglických termínov v odborných textoch neprekročilo únosnú mieru. „Ide totiž často o termíny, ktoré prenikajú z odbornej sféry do publicistiky a najmä tam spôsobujú ťažkosti svojou významovou nepriehľadnosťou a znižujú zrozumiteľnosť textov a ich pôsobivosť a presvedčivosť“ (Poštolková B. – Roudny, M. – Tejnor, A., 1983, s. 59). S touto mienkou autorov možno súhlasiť. Ale aj grécko-latinské prvky a iné cudzie slová prechádzajúce z odbornej terminológie do publicistického textu, takéto text zaťažujú a sú pre určitú časť verejnosti nezrozumiteľné. Vzhľadom na nízku úroveň výučby latinského jazyka v školách v súčasnosti táto tendencia bude narastať.

Ak úlohou termínu v odbornom texte je presne opísať a vyjadriť pojem (nominácia) a tak slúžiť odbornej komunikácii, musíme pripustiť, že anglický termín túto funkciu v odbornom texte plní. V úzko profesionálnej sfére (medzi veterinármi, genetikmi, kybernetikmi) sú anglické termíny natoľko známe a zafixované, že ich preklad a zámena domácim názvom (často viacslovným) by znižovala dynamiku textu a bola by brzdou komunikácie. Veď množstvo týchto termínov v niektorých vedách (výpočtová technika, kybernetika) je také, že ich praktická výmena domácimi termínmi nie je vždy realizovateľná.

Rýchlosť, s akou prijímame informácie, nám často sťažuje reagovať jazykovými prostriedkami iných národných jazykov na nové veci a javy, ktorých pomenovanie sa už realizovalo v angličtine. Pravda, pre niektoré anglické termíny sa postupne nachádzajú ekvivalenty v národných jazykoch, ktoré prenikajú do povedomia odbornej verejnosti. Ako príklad môžeme uviesť termíny *dozér* – *pozemný stroj*, *shunt* – *bočník*, z veterinárnej medicíny termín *feed back hormónov* – *spätná väzba hormónov*. Praktická stránka priameho a rýchleho použitia anglického termínu, ktorý je medzi odborníkmi známy, je základom a zdrojom jeho hojného použitia aj v našich odborných textoch. Sú predpoklady, že v súčasnej informačnej explózii bude táto tendencia narastať.

Z formálnej stránky môžeme pozorovať tieto spôsoby použitia anglického termínu v odbornom texte: Anglický termín sa často používa v pôvodnej podobe: *display*, *by-pass*, *Louping-ill*, *Scrapie*. Anglický termín sa nahrádza slovenským, no často jestvuje v odbornom texte paralelne: *computer* – *počítač*, *dozér* – *pozemný stroj*, *feed back hormónov* – *spätná väzba hormónov*. Podľa doterajších zistení najfrekvencovanejšia forma anglických termínov vo veterinárnom odbornom texte sú skratky. *PSE mäso* (*PSE* = pale, soft, exudative), *DFD mäso* (*DFD* = dark, firme, dry), *ochorenie BVD* (*BVD* = bovine virus diarrhoe), *ochorenie IBR* (*IBR* = infekčné bovine rhinotracheitis), *CHINA vírus* (*CHINA* = Chronic Infectious Neuropathic Agents), *biochemický jav HDL* (*HDL* = High density lipoproteins). Dost' často sa cudzí termín kalkuje: *code é bare* – *čiarový kód*, *feed back hormónov* – *spätná väzba hormónov*. Ak takýto preklad vyznieva neodborne, potom sa v odbornej terminológii používa anglický termín: pôvodný význam termínu *hard ware* – *železiarsky tovar* má neodborný charakter, preto sa hodnotí ako nevhodný vo funkcii termínu v počítačovej technike. S postupným udomáčňovaním sa mnohé anglické termíny začínajú prepisovať podľa zákonitostí preberajúceho jazyka: *dizajn*, *brojler*, *kontejner*, *stres*. Ako novú tendenciu v terminológii môžeme označiť vznik dvojslovných a viacslovných pomenovaní, ktoré v súčasnosti prevládajú nad jednoslovnými pomenovaniami. Dôvodom tvorenia viacslovných pomenovaní je pravdepodobne to, že veda preniká stále hlbšie do podstaty skutočnosti, rozoberá čoraz komplexnejšie problémy. Napríklad vedci objavili bunku, postupne definovali všetky jej časti, neskôr sa začali zaoberať len jadrom a objavili nukleové kyseliny, špirály génov. V súčasnosti sa zaoberajú monoklonálnymi protilátkami. To znamená, že na označenie pojmov potrebujú čoraz viac znakov.

Vysoká škola veterinárska
Košice

LITERATÚRA

PÍCHA, E.: Aktuálne problémy terminológie v období vedecko-technickej revolúcie. Kultúra slova, 27, 1987, s. 321–326.

POŠTOLKOVÁ, B. – ROUDNÝ, M. – TEJNOR, A.: O české terminologii. Praha, Academia 1983. 119 s.

VRTIAK, J. O. – HEJLIŠEK, K.: Špeciálna epizootológia. 2. Bratislava, Príroda 1986. 563 s.

Slovenské menoslovie vtákov (*Aves*) fauny ČSFR.

ZOSTAVIL: BRANISLAV MATOUŠEK

Od vydania súborného Feriancovho *Slovenského názvoslovía vtákov* (1958) uplynulo už vyše tridsať rokov. Za ten čas bolo možné dobre postrehnúť a v praxi vyskúšať jeho klady i zápory, a tak prišiel čas, keď sa ornitológovia začali dožadovať novelizácie niektorých mien. Názvoslovná komisia Slovenskej zoologickej spoločnosti pri SAV v zložení: Karol Hensel (predseda), Drahoslava Klasová, Ivan Masár, Dušan Matis, Branislav Matoušek, František Vilček (oponent: Oskár Ferianc, Eva Kalivodová, Ľudovít Kocian) po viacročnej práci schválila 14. 1. 1988 nové menoslovie vtákov (*Aves*) fauny ČSFR, v ktorom urobila oproti minulosti viaceré zmeny. Tie sa týkajú predovšetkým mien z troch najviacšie kritizovaných oblastí:

1. Predovšetkým sme sa snažili v čo najväčšej miere alebo takmer úplne odstrániť druhové pomenovanie *obyčajný* (*slávik obyčajný*, *sedmohlások obyčajný*, *lastovička obyčajná* atď.). Väčšina laickej (rozumej nezologickej) verejnosti spája tento termín s významom „bežný, zvyčajný, hojný”. Pritom však prevažná väčšina takto pomenovaných druhov nie je alebo už nie je obyčajná, zvyčajná alebo hojná.

Treba dodať, že druhové pomenovanie *obyčajný* kritizovala nielen laická, ale i odborná ochránárska verejnosť. Naši ochránári tvrdili, že chránime väčšinou iba samé „obyčajné” druhy. Svoju kritiku vyjadrovali nielen ústne a v listoch (dr. J. Darola a Ministerstvo kultúry SR), ale i verejne (pozri článok Štollmanna a Kleinerta, 1986)

Slovenské druhové meno s prívlastkom *obyčajný* zaviedol do nášho odborného zoologického menoslovía O. Ferianc. Bol ovplyvnený českým ornitologickým menoslovím, kde sa mnohé druhy označovali ako *obecné*,

Ferianc (1941) zo začiatku prevzal toto druhové meno priamo do slovenčiny (*straka obecná, škorec obecný, vlha obecná* atď.), neskôr (Ferianc, 1958) však použil podobu *obyčajný* (*straka obyčajná, škorec obyčajný, vlha obyčajná* atď.). Zmena mena *obecný* na *obyčajný* však nebola najšťastnejšia, pretože významy týchto slov nie sú v českom a slovenskom jazyku úplne totožné. Podľa Česko-slovenského slovníka (1979) české slovo *obecný* má v slovenčine štyri ekvivalenty: 1. *verejný, spoločenský*; 2. *všeobecný*; 3. *obyčajný*; 4. *jednoduchý, pospolitý*. V Slovníku slovenského jazyka (1959–1968) má slovenské slovo *obyčajný* dva významy „bežný, často sa vyskytujúci, zvyčajný, obvyklý“ a „jednoduchý, prostý“. Treba dodať, že v zoológickom menosloví má český výraz *obecný* predovšetkým význam „všeobecne známy, najznámejší“ a do slovenčiny sa nedá mechanicky prekladať ako *obyčajný*. Práve z tohto nedorozumenia vznikla diskusia o *obyčajných prírodných* a averzia k používaniu druhového mena *obyčajný* v slovenskom menosloví živočíchov.

V predkladanom menosloví vtákov fauny ČSFR sme takmer všade odstránili druhové meno *obyčajný* a nahradili ho inými menami, nie však vo význame českého prídavného mena *obecný*. Za základ takýchto druhových názvov, pretože je motivované početnosťou, bolo konečne zahrnuté i do súčasných *Zásad tvorenia slovenského menoslovía živočíchov* (Hensel – Klasová – Masár – Matis – Matoušek – Vilček, 1987).

2. Snažili sme sa v čo najväčšej miere odstrániť druhové mená motivované veľkosťou (teda napríklad *veľký, prostredný a malý*), pretože tieto mená sú iba relatívne. Skutočne, pomenovania typu *orol malý, sýkorka veľká* vyvolávajú nevhodné asociácie. Podobne ako predchádzajúce mená i tieto mená sú zahrnuté do *Zásad tvorenia slovenského menoslovía živočíchov* ako nevhodné (pozri odporúčanie č. 9).

3. Tretia skupina zmien sa týka rodového pomenovania. Zásada presadzovaná O. Feriancom, aby každý rod (genus) mal rovnako i v slovenčine odlišné, resp. samostatné pomenovanie, sa ukázala v praktickom živote neriešiteľná, v mnohých prípadoch aj zbytočná, ba priam nesprávna. Nestálosť vedeckej (latinskej) zoologickej nomenklatúry spôsobovala potom i nestálosť slovenských mien, k čomu by nemalo dochádzať (podrobnejšie o tomto probléme pozri *Zásady tvorenia slovenského menoslovía živočíchov*, odporúčanie č. 4).

V tejto práci sú uvedené slovenské mená iba tých druhov vtákov, ktoré boli doteraz uvádzané z územia Česko-Slovenska (teda druhy trvale sa vyskytujúce, sťahovavé, zimujúce, ale i druhy zriedkavo, ba až vzácne k nám zaletujúce, prípadne druhy, ktoré boli z nášho územia uvádzané iba

omylom). Takýto výber je pre našich ornitológov a ochrancov prírody najpotrebnejší. V budúcnosti sa však pristúpi k spracovaniu úplného menoslovía vtákov z celého sveta, aby sa mohli splniť všetky požiadavky prichádzajúce zo slovenských vydavateľstiev, televízie a rozhlasu. Pri druhoch a rodoch, kde prišlo k zmene pomenovania, uvádzame vysvetľujúci komentár. Latinské názvoslovie a vedecký systém použitý v tejto práci je podľa Woltersa (1975–1982).

Na tvorbe nového slovenského menoslovía vtákov fauny ČSFR sa zúčastnil pomerne široký okruh zoologickej spoločnosti pri SAV, veľkú prácu vykonali oponenti. Osobitne treba spomenúť oponentský posudok prof. Ferianca, v ktorom sám navrhol viaceré zmeny a tie sa aj akceptovali. Bola to jeho posledná práca, ktorú vykonal pre slovenské ornitologické menoslovie.

* * *

Trieda: Aves Linnaeus, 1758 – vtáky

Raď: Otidiiformes Wagler, 1830 – dropotvaré

Čeľaď: Otididae Gray, 1840 – dropovité

Rod: Tetrax Forster, 1817 – drop

***Tetrax tetrax* (Linnaeus, 1758) – drop obojkový**

Pôvodne sa tento druh nazýval *drop malý*. Pomenovali sme ho *obojkový* podľa charakteristickej výraznej bielo-čiernej kresby (bielo-čierneho obojka) na krku samcov vo svadobnom šate. V češtine sa menom *drop obojkový* nazýva druh *Chlamydotis undulata*. Ferienc (1958) nazval tento druh po slovensky *drop hrivnatý*, a to preto, „že má dlhé, hrive podobné perie na krku a čiastočne po bokoch hrvoľa“ (c.d., s. 38). Treba podotknúť, že *Chlamydotis undulata* nemá v žiadnom prípade obojok. Samec i samica majú sivý krk s charakteristickým pozdĺžnym čiernym pásom a s predĺženým perím, ako to uvádza Ferienc. Preto je slovenské pomenovanie oboch druhov vecne správnejšie ako české.

Rod: Otis Linnaeus, 1758 – drop

***Otis tarda* Linnaeus, 1758 – drop fúzatý**

V minulosti sme ho nazývali *drop veľký*. Toto druhové meno je nevyhovujúce, veď v celosvetovom meradle poznáme 22 druhov dropov a z nich iba 4 sú menšie ako *Otis tarda*. Ďalších 18 druhov je približne rovnakej veľkosti alebo sú väčšie. Preto sme zobrali za základ druhového mena iný charakteristický znak: samce tohto druhu majú pomerne dlhé, biele, odstávajúce „fúzy“.

R o d : *Chlamydotis* Lesson, 1839 – drop
Chlamydotis undulata (Jacquin, 1784) – drop hrivnatý

R a d : *Gruiformes* Bonaparte, 1854 – žeriavotvaré

Č e ľ a d' : *Gruidae* Vigors, 1825 – žeriavovité

R o d : *Grus* Pallas, 1766 – žeriav

Grus grus (Linnaeus, 1758) – žeriav popolavý

R o d : *Anthropoides* Vieillot, 1816 – žeriav

Anthropoides virgo (Linnaeus, 1758) – žeriav stepný

Ferianc (1958) odlišil (podľa vzoru latinskej nomenklatúry) tento druh v slovenčine samostatným rodovým menom *žeriavec*. Takýto prístup nepokladáme za vhodný. Veď podčeľad' *Gruinae* obsahuje iba 4 rody (*Grus*, *Begaranus*, *Tetrapteryx* a *Anthropoides*) dovedna s 13 druhmi. Preto odlišovať jeden monospéciový rod osobitným menom (*žeriavec*) zbytočne komplikuje slovenské menoslovie tejto skupiny. Veď jednotné rodové meno pre všetky druhy tejto podčeľade nachádzame prakticky vo všetkých ostatných európskych jazykoch.

R a d : *Ralliformes* (Reichenbach, 1852) – chriaštel'otvaré

Č e ľ a d' : *Rallidae* Vigors, 1825 – chriaštel'ovité

R o d : *Fulica* Linnaeus, 1758 – lyska

Fulica atra Linnaeus, 1758 – lyska čierna

R o d : *Gallinula* Brisson, 1760 – sliepočka

Gallinula chloropus (Linnaeus, 1758) – sliepočka zelenonohá

V našej povojnovej literatúre sa najčastejšie objavovali dve druhové pomenovania. Klačkova *sliepočka zelenonohá* a Feriancova *sliepočka vodná* (teste Ferianc, 1958). Prikláňame sa k menu *sliepočka zelenonohá* preto, že tento znak je charakteristickejší ako biotop (všetkých päť druhov rodu *Gallinula* obýva vodný biotop, ale iba dve z nich majú zelené nohy). Okrem toho aj vo vedeckom druhovom mene *chloropus* sa vychádza z toho istého znaku.

R o d : *Porphyrio* Brisson, 1760 – sliepočka

Ferianc (1941) pôvodne nazýval tento rod *sliepkou*, neskôr (Ferianc, 1958) *sultánkou*. Toto rodové meno sme zmenili na *sliepočka* (rovnaké rodové meno používame i pre rod *Gallinula*) preto, lebo v slovenskom zoológickom menosloví sa meno *sultánka* používa pre viaceré rody rýb čeľade *Mullidae*.

Porphyrio porphyrio (Linnaeus, 1758) – sliepočka modrá

V slovenskom ornitologickom menosloví sa doteraz použili dva druhové názvy pre tento taxón, a to *slieпка modrá* (Ferianc, 1941), *sultánka modrá* (Hudec – Černý a kol., 1977), *slieпка purpurová* (Feriancová, Z. – Ferianc, O. – Ferianc, J., 1953), *sultánka purpurová* (Ferianc, 1958). Pretože perie tohto druhu je sfarbené tmavomodro a v žiadnom prípade nie purpurovo (!), používame práve toto druhové pomenovanie.

R o d : *Rallus* Linnaeus, 1758 – chriaštel'

Rallus aquaticus Linnaeus, 1758 – chriaštel' vodný

R o d : *Crex* Bechstein, 1803 – chriaštel'

Tento rod bol pôvodne všeobecne slovensky nazývaný ako *chriaštel'*. Neskôr Ferianc (1947) zmenil pomenovanie tohto monospeciového rodu na *chrapkáč*. V tom čase začal totiž Ferianc široko presadzovať zmeny v slovenskom ornitologickom menosloví podľa zásady, že každý (latinský) rod v systematike vtákov má mať i samostatné slovenské meno a vytvoril celý rad nových slovenských rodových mien vtákov. Dnes sa potvrdilo, že tento smer je neudržateľný (podrobnejšie o tom pozri v Zásadách tvorenia slovenského menoslovia živočíchov, odporúčanie 4). Ak by sme chceli túto Feriancovu zásadu dodržať, len pre čelad' chriaštel'ovitých (*Rallidae*) by sme v celosvetovom rozsahu potrebovali 53 slovenských rodových mien. Správne sa v citovaných Zásadách píše že „treba mať na pamäti, že rodovými menami sa nemá zbytočne plytvať, pretože jedincov, ktoré by sa mohli takto pomenovať, je nepochybne oveľa viac ako všetkých pomenovacích možností”.

Crex crex (Linnaeus, 1758) – chriaštel' pol'ný

R o d : *Porzana* Vieillot, 1816 – chriaštel'

Pôvodné slovenské meno tohto rodu bolo *chriaštel'*. Neskôr ho Ferianc (1958) zmenil na *chriaštr*, odôvodňujúc zmenu tým, že toto meno zaviedol kvôli „odstráneniu homonymie”. I v tomto prípade sme postupovali rovnako ako pri rode *Crex*.

Porzana porzana (Linnaeus, 1766) – chriaštel' bodkovaný

Porzana parva (Scopoli, 1769) – chriaštel' malý

Porzana pusilla (Pallas, 1776) – chriaštel' najmenší

R a d : *Charadriiformes* (Huxley, 1867) – kulíkotvaré

Č e l a d' : *Scolopacidae* Vigors, 1825 – slukovité

P o d č e l a d' : *Scolopax* (Vigors, 1825) – slukorodé

R o d : *Scolopax* Linnaeus, 1758 – sluka

Scolopax rusticola Linnaeus, 1758 – sluka lesná

Pri tomto druhu sme v minulosti používali dve druhové mená *lesná* a *hôrna*. Keďže v Zásadách tvorenia slovenského menoslovía živočíchov sa odporúča (pozri odporúčanie č. 7) používať mená jednoznačné a významovo priezračné, prikláňame sa k používaniu druhového mena *lesná*. Podľa Slovníka slovenského jazyka výraz *les* je jednovýznamový (*les* je „väčšia plocha súvisle zarastená stromami“), kým výraz *hora* má najmenej dva významy (*les*, ale aj *kopeček* alebo *vrch*).

P o d ě l a d' : Erolinae Lowe, 1915 – **pobrežníkorodé**

R o d : Philomachus Merrem, 1804 – **pobrežník**

Philomachus pugnax (Linnaeus, 1758) – **pobrežník bojovný**

Ferianc utvoril pre tento druh dve pomenovania: *pobrežník bojovný* (Ferianc, 1941) a *bojovník bahenný* (Ferianc, 1958). Prikláňame sa k prvému pomenovaniu, ktoré vyjadruje príbuznosť s určitou skupinou (*pobrežník*) i špecifickú vlastnosť (*bojovný*).

R o d : Tryngites Cabanis, 1857 – **pobrežník**

Tryngites subruficollis (Vieillot, 1819) – **pobrežník trávový**

Ferianc (1958) nazval *pobrežníkom plavým* jednak druh *Tryngites subruficollis* (c.d., s. 46), jednak *Calidris bairdii* (c.d., s. 45). Preto prvý označujeme ako *pobrežníka trávového* (vychádzajúc z nemeckého mena *Grassläufer*), druhému ponechávame jeho pôvodné slovenské meno.

R o d : Calidris Merrem, 1804 – **pobrežník**

Calidris canutus (Linnaeus, 1758) – **pobrežník hrdzavý**

Calidris ferruginea (Pontoppidan, 1763) – **pobrežník krivozobý**

Calidris melanotos (Vieillot, 1819) – **pobrežník škvrnitý**

Calidris bairdii (Coues, 1861) – **pobrežník plavý**

Calidris minutus (Leisler, 1812) – **pobrežník malý**

Calidris temminckii (Leisler, 1812) – **pobrežník sivý**

Calidris alpina (Linnaeus, 1758) – **pobrežník čiernozobý**

V minulosti sa väčšinou označoval ako *pobrežník obyčajný*. Keďže z uvedených dôvodov nechceme použiť druhové meno *obyčajný*, nazývame ho *čiernozobým*. Tento znak použil za základ mena u nás po prvýkrát Klačko (1940). Nazval ho *černozobka* (podľa ruského mena *чернозобик*).

R o d : Crocethia Billberg, 1828 – **pobrežník**

Crocethia alba (Pallas, 1764) – **pobrežník belavý**

V slovenskej odbornej literatúre sa v minulosti používali dva rodové názvy a oba boli Feriancove. Zo začiatku to bol *pobrežník* (Ferianc, 1941), neskôr – na odlišenie od rodu *Calidris* – utvoril Ferianc (1958) i v tomto prípade samostatné rodové meno *pieskárík*. Treba

si však uvedomíť, že rody *Calidris* a *Crocethia* sú také blízke, že niektorí autori samostatnosť rodu *Crocethia* vôbec neuznávajú a uvádzajú tento druh pod latinským menom *Calidris alba* (napríklad výborný znalec palearktického vtáctva Ch. Vaurie, 1959–1965). Majúc na pamäti stabilitu slovenského menoslovia vtákov (pozri Zásady tvorenia slovenského menoslovia živočíchov, odporúčanie č. 10, bod d), prikláňame sa k použitiu mena *pobrežník belavý*.

R o d : *Limicola* Koch, 1816 – **pobrežník**

Ferianc (1941) ich zo začiatku pomenoval *pobrežníkmi*, neskôr (Ferianc, 1958) *brehárikmi* s prihliadnutím na latinské meno. Keďže rod *Limicola* je svojím exteriérom i ekológiou blízko príbuzný rodu *Calidris*, sme presvedčení, že staršie Feriancovo meno (*pobrežník*) je správnejšie, pretože vyjadruje i príbuznosť tohto monospéciového rodu s oveľa početnejším rodom *Calidris*.

Limicola falcinellus (Pontoppidan, 1763) – **pobrežník ploskozobý**

P o d č e ľ a d' : *Gallinaginae* Wolters, 1976 – **močiarnicorodé**

R o d : *Gallinago* Brisson, 1760 – **močiarnica**

Gallinago gallinago (Linnaeus, 1758) – **močiarnica mekotavá**

Gallinago media (Latham, 1787) – **močiarnica lúčna**

R o d : *Lymnocyptes* Kaup, 1829 – **močiarnica**

Lymnocyptes minimus (Brünnich, 1764) – **močiarnica tichá**

Slovenské rodové a druhové mená rodov *Scolopax*, *Gallinago* a *Lymnocyptes* prechádzali mnohými zmenami. Najprv sa všetky tri rody označovali ako *sluky* (Ferianc, 1941), neskôr (Ferianc, 1958) mal každý rod vlastné meno: *Scolopax* – *sluka*, *Gallinago* – *močiarnica*, *Lymnocyptes* – *močiarnička*. V poslednom čase sa rod *Scolopax* (*sluka*) zaraďuje do samostatnej podčel'ade *Scolopacinae*, kým rody *Gallinago* (15 druhov), *Coenocorypha* (1 druh), *Lymnocyptes* (1 druh) a *Limnodromus* (3 druhy) zasa do podčel'ade *Gallinaginae*. Nevideli sme nijaký dôvod, aby monospéciové rody *Coenocorypha* a *Lymnocyptes* a na druhy málo početný rod *Limnodromus* mali mať samostatné rodové mená. Preto pre všetky druhy tejto podčel'ade (*Gallinaginae*) používame jednotné rodové označenie *močiarnica*. V tomto prípade však Feriancovo druhové meno *tichá* prináleží druhu *Lymnocyptes minimus* (*močiarnička tichá*), ale aj druhu *Gallinago media* (*močiarnica tichá*). V snahe odstrániť homonymiu týchto dvoch mien zvolili sme pre *Gallinago media* slovenské meno *močiarnica lúčna*. Pôvodne ho použil už Záturecký v r. 1894 v mene *sluka lúčna*.

P o d č e ľ a d' : *Limosinae* Gray, 1841 – **brehárorodé**

R o d : *Limosa* Brisson, 1760 – **brehár**

Limosa limosa (Linnaeus, 1758) – **brehár čiernochvosť**

Doterajšie meno *brehár obyčajný* sme nahradili oveľa výstižnejším menom *brehár čiernochvosť*. Toto meno korešponduje s českým menom *břehouš černoocasý*.

Limosa lapponica (Linnaeus, 1758) – brehár hrdzavý

P o d ě l' a ě : *Numeniinae* Gray, 1840 – hvízdákorodé

R o d : *Numenius* Brisson, 1760 – hvízdák

Numenius tenuirostris, Vieillot, 1817 – hvízdák tenkozobý

Numenius arquata (Linnaeus, 1758) – hvízdák veľký

Numenius phaeopus (Linnaeus, 1758) – hvízdák pásavohlavý

Meno sme vytvorili podľa charakteristického znaku tohto druhu – dvoch tmavých pásov na temene hlavy. Nahradili sme tým málo výrazné druhové pomenovanie *hvízdák malý*.

P o d ě l' a ě : *Tringinae* Gray, 1840 – kalužiakorodé

R o d : *Tringa* Linnaeus, 1758 – kalužiak

Tringa erythropus (Pallas, 1764) – kalužiak tmavý

Tringa totanus (Linnaeus, 1758) – kalužiak červenonohý

Tringa nebularia (Günnerus, 1767) – kalužiak sivý

Tringa stagnatilis (Bechstein, 1803) – kalužiak štíhly

Tringa glareola Linnaeus, 1758 – kalužiak močiarny

Tringa ochropus Linnaeus, 1758 – kalužiak perľavý

R o d : *Xenus* Kaup, 1829 – kalužiak

Xenus cinereus (Güldenstädt, 1774) – kalužiak obrátenozobý

R o d : *Actitis* Illiger, 1811 – kalužiak

Actitis hypoleucos (Linnaeus, 1758) – kalužiak riečny

Rod *Tringa* a *Actitis* sú také blízke, že názor systematikov na ich validitu sa z času na čas mení. Raz ich uvádzajú ako samostatné rody, inokedy ich zlučujú. Z toho dôvodu rozlišovanie slovenského pomenovania týchto rodov ako *kalužiak* a *kalužiačik* (*Actitis*) nepokladáme za správne. Ferienc (1958) pôvodne zarad'oval tento taxón do rodu *Tringa* (teda *Tringa hypoleucos*) a slovensky ho nazval *kalužiak malý*. Neskôr ho previedol do rodu *Actitis* (teda *Actitis hypoleucos*) a pomenoval ho *kalužiačik malý*. Bol si vedomý nesprávneho súvisu (*kalužiačik malý*), a preto v Stavovcoch Slovenska (Ferienc, 1964, s. 217) poznamenal, že druhové meno ponecháva kvôli kontinuite. Navrhli sme druhové meno *riečny*, dokonale vyjadrujúce biotop, ktorý tento druh obýva.

P o d ě l' a ě : *Phalaropinae* Bonaparte, 1831 – lyskonohorodé

R o d : *Phalaropus* Brisson, 1760 – lyskonoh

Phalaropus lobatus (Linnaeus, 1758) – lyskonoh úzkozobý

Phalaropus fulicarius (Linnaeus, 1758) – lyskonoh ploskozobý

P o d ě l' a ě : *Arenariinae* Stejneger, 1885 – kamenárorodé

R o d : *Arenaria* Brisson, 1760 – kamenár

Arenaria interpres (Linnaeus, 1758) – kamenár strakatý

Č e ľ a ď : *Burhinidae* Mathews, 1840 – **ležiakovité**

R o d : *Burhinus* Illiger, 1811 – **ležiak**

Burhinus oedicnemus (Linnaeus, 1758) – **ležiak úhorový**

Namiesto staršieho slovenského mena *ležiak obyčajný* používame pomenovanie *ležiak úhorový*, ktoré korešponduje s českým *dytík úhorní*.

Č e ľ a ď : *Haematopodidae* Gray, 1840 – **lastúrnečiarovité**

R o d : *Haematopus* Linnaeus, 1758 – **lastúrnečiar**

Haematopus ostralegus Linnaeus, 1758 – **lastúrnečiar strakatý**

Č e ľ a ď : *Recurvirostridae* (Bonaparte, 1831) – **šabliarkovité**

R o d : *Himantopus* Brisson, 1760 – **šišila**

Himantopus himantopus (Linnaeus, 1758) – **šišila bocianovitá**

R o d : *Recurvirostra* Linnaeus, 1758 – **šabliarka**

Recurvirostra avosetta Linnaeus, 1758 – **šabliarka modronohá**

Č e ľ a ď : *Vanellidae* Blyth, 1849 – **cívikovité**

R o d : *Chettusia* Bonaparte, 1841 – **cívik**

Chettusia gregaria (Pallas, 1771) – **cívik stepný**

R o d : *Hoplopterus* Bonaparte, 1831 – **cívik**

Hoplopterus spinosus (Linnaeus, 1758) – **cívik trňokrídly**

R o d : *Vanellus* Brisson, 1760 – **cívik**

Vanellus vanellus (Linnaeus, 1758) – **cívik chochlatý**

Č e ľ a ď : *Charadriidae* Vigors, 1825 – **kulíkovité**

R o d : *Pluvialis* Brisson, 1760 – **kulík**

Pluvialis apricaria (Linnaeus, 1758) – **kulík zlatý**

Pluvialis dominica (Müller, 1776) – **kulík brnavokrídly**

Pluvialis squatarola (Linnaeus, 1758) – **kulík bledý**

R o d : *Eudromias* Brehm, 1830 – **kulík**

Eudromias morinellus (Linnaeus, 1758) – **kulík vrchovský**

R o d : *Charadrius* Linnaeus, 1758 – **kulík**

Charadrius dubius Scopoli, 1786 – **kulík riečny**

Charadrius alexandrinus Linnaeus, 1758 – **kulík morský**

Charadrius hiaticula Linnaeus, 1758 – **kulík piesočný**

Č e ľ a ď : *Glareolidae* Brehm, 1831 – **prieložníkovité**

P o d č e ľ a ď : *Cursoriinae* Gray, 1840 – **behavcorodé**

R o d : *Cursorius* Latham, 1790 – behavec

Cursorius cursor (Latham, 1787) – behavec plavý

P o d ě l' a d' : *Glareolinae* Gray, 1844 – prieložníkorodé

R o d : *Glareola* Brisson, 1760 – prieložník

Glareola pratincola (Linnaeus, 1766) – prieložník stepný

Predchádzajúce slovenské meno tohto druhu bolo *prieložník obyčajný* (Ferianc, 1958). *Glareola pratincola* k nám však iba mimoriadne vzácné zalieta a z nášho územia je známych iba niekoľko výskytov. Preto v nijakom prípade nemôžeme hovoriť o *prieložníkovi obyčajnom*, toľko keď i v ostatných častiach svojho areálu sa vyskytuje iba zriedka. Za základ druhového mena sme zvolili biotop, kde sa tento druh najčastejšie vyskytuje (step, teda stepný), čo korešponduje aj s českým menom tohto taxónu (*ouhorlík stepní*).

Glareola nordmanni Nordmann, 1842 – prieložník čiernokrídly

R a d : *Lariformes* Sharpe, 1891 – čajkotvaré

Č e l' a d' : *Stercorariidae* (Gray, 1871) – pomorníkovité

R o d : *Stercorarius* Brisson, 1760 – pomorník

Stercorarius skua (Brünnich, 1764) – pomorník skua

Stercorarius pomarinus (Temminck, 1815) – pomorník širokochvostý

Stercorarius parasiticus (Linnaeus, 1758) – pomorník príživný

Stercorarius longicaudus Vieillot, 1819 – pomorník dlhochvostý

V minulosti sa za základ slovenských mien pri troch druhoch pomorníkov brala veľkosť: *Stercorarius skua* bol pomorník veľký, *Stercorarius pomarinus* pomorník stredný a *Stercorarius longicaudus* pomorník malý. V snahe odstrániť tieto mená založené na relatívnej veľkosti použili sme za základ druhových mien iné východiská. *Stercorarius skua* nazývame pomorník skua. *Skua* ja domorodé meno tohto vtáka, pochádzajúce z Farských ostrovov, ktoré bolo použité nielen v latinskom mene, ale i vo viacerých iných jazykoch (napríklad v anglickom – *Great Skua*). Dospelé exempláre *Stercorarius pomarinus* majú predĺžené stredné chvostové perá široké (preto pomorník širokvostý) na rozdiel od *Stercorarius longicaudus*, kde sú tieto perá úzke a oveľa dlhšie (preto pomorník dlhochvostý).

Č e l' a d' : *Laridae* Vigors, 1825 – čajkovité

R o d : *Larus* Linnaeus, 1758 – čajka

Larus canus Linnaeus, 1758 - čajka sivá

Larus fuscus Linnaeus, 1758 - čajka tmavá

Larus argentatus Pontoppidan, 1763 - čajka sriebřistá

Larus cachinnans Pallas, 1811 - čajka bieložltá

V minulosti prevažná väčšina ornitológov uznávala čajku sriebřistú ako druh s mnohými ťažko rozlíšiteľnými subspeáciami. Tento druh sa však v poslednom čase rozpadol na dva blízko stojace druhy: *Larus argentatus* a *Larus cachinnans*. Výbornú prácu o týchto čajkách publikovali v posledných rokoch Glutz - Bauer (1982), ktorí uvádzajú aj diferenčné znaky. Okrem rozdielu vo sfarbení škvrnenia na chvostových perách, na letkách a na kontúrovom perí chrpta je dobrým rozpoznávacím znakom rozdiel vo sfarbení hlavy starých vtákov, a to v zimnom období. *Larus cachinnans* má na rozdiel od všetkých ostatných príbuzných druhov v zime hlavu čisto bielu. Ďalšie dva príbuzné druhy (teda *Larus argentatus* a *Larus fuscus*) majú hlavu tiež bielu, ale s riedkym hnedkastým škvrnením. Čisto biela hlava je znak, ktorí sme zobrali za základ druhového mena nielen my, ale i Nemci (*Weisskopfmöwe*).

Larus marinus Linnaeus, 1758 - čajka morská

Larus hyperboreus Gunnerus, 1767 - čajka bledá

Larus melanocephalus Temminck, 1820 - čajka čiernohlavá

Larus ridibundus Linnaeus, 1758 - čajka smeživá

Larus philadelphia (Ord, 1815) - čajka Bonapartova

Larus minutus Pallas, 1776 - čajka malá

R o d : *Rhodostethia* Mac Gilliway, 1842 - čajka

Rhodostethia rosea (Mac Gilliway, 1824) - čajka ružová

R o d : *Rissa* Stephens, 1826 - čajka

Rissa tridactyla (Linnaeus, 1758) - čajka trojprstá

R o d : *Xema* Leach, 1819 - čajka

Xema sabini Sabine, 1819 - čajka vidlochvostá

Č e ľ a d' : *Stemidae* Reichenow, 1882 - rybárovité

P o d č e ľ a d' : *Steminae* Bonaparte, 1838 - rybárorodé

Podčel'ad' obsahuje 9 rodov a 37 druhov. Všetky majú rovnaké rodové pomenovanie rybár. Je zbytočné a neprehľadné označovať niektoré málo početné a monospéciové rody osobitnými menami ako napríklad rod *Chlidonias* - čorík (3 druhy), *Gelochelidon* - rybárka (1 druh), *Hydroprogne* - čegrava (1 druh).

R o d : *Chlidonias* Rafinesque, 1822 - rybár

Chlidonias nigra (Linnaeus, 1758) - rybár čierny

Chlidonias leucoptera (Temminck, 1815) - rybár bieložltý

Chlidonias hybrida (Pallas, 1811) - rybár bahenný

R o d : *Gelochelidon* Brehm, 1830 - rybár

Gelochelidon nilotica (Gmelin, 1789) - rybár krátkozobý

- R o d : *Thalasseus* Boie, 1822 – **rybár**
Thalasseus sandvicensis (Latham, 1787) – **rybár sivý**
 R o d : *Sterna* Linnaeus, 1758 – **rybár**
Sterna hirundo Linnaeus, 1758 – **rybár riečny**

V minulosti sa nazýval **rybár obyčajný** (Ferianc, 1958). Nové slovenské druhové meno sa zvolilo podľa najčastejšieho hniezdneho biotopu. Rovnako sa nazýva aj v češtine (**rybák říční**), v ruštine (*kračka řečná*), bulharčine (*ribarka řečna*), nemčine (*Flussseeschwalbe*) atď.

- Sterna paradisea* Pontoppidan, 1763 – **rybár dlhochvostý**
Sterna albifrons Pallas, 1764 – **rybár bieločelý**

Predtým sa nazýval **rybár malý**. Biele čelo pri tomto druhu je však oveľa charakteristickejší znak, preto sa vyžadovala zmena mena.

- R o d : *Hydroprogne* Kaup, 1829 – **rybár**
Hydroprogne caspia (Pallas, 1770) – **rybár veľ'kozobý**

- R a d : *Alciformes* Sharpe, 1891 – **alkotvaré**

- Č e l' a d' : *Alcidae* Vigors, 1825 – **alkovité**

O rovnakom rodovom označení tejto čeľade sme písali na inom mieste (Matoušek – Hensel, 1982).

- R o d : *Cepphus* Pallas, 1769 – **alka**
Cepphus grylle (Linnaeus, 1758) – **alka zrkadlová**

- R o d : *Uria* Brisson, 1760 – **alka**
Uria aalge (Pontoppidan, 1763) – **alka tenkozobá**
Uria lomvia (Linnaeus, 1758) – **alka hrubozobá**

- R o d : *Alca* Linnaeus, 1758 – **alka**
Alca torda Linnaeus, 1758 – **alka vrúbkozobá**

Staršie slovenské meno bolo *alka malá*. Naše pomenovanie nie je závislé od vyjadrenia relatívnej veľ'kosti.

- R o d : *Alle* Link, 1806 – **alka**
Alle alle (Linnaeus, 1758) – **alka drobná**

- R a d : *Podicipediformes* (Fürbringer, 1888) – **potápkotvaré**

Č e ľ a ď : *Podicipedidae* Bonaparte, 1831 – **potápkovit**

R o d : *Podiceps* Latham, 1787 – **potápka**

Podiceps griseigena (Boddaert, 1783) – **potápka červenokrká**

Podiceps cristatus (Linnaeus, 1758) – **potápka chochlatá**

Podiceps auritus (Linnaeus, 1758) – **potápka ušatá**

Podiceps nigricollis Brehm, 1831 – **potápka čiernokrká**

R o d : *Tachybaptus* Reichenbach, 1853 – **potápka**

Tachybaptus ruficollis (Pallas, 1764) – **potápka hnedá**

Namiesto *potápky malej* používame druhový názov *hnedá* (táto tendencia je v súlade so Zásadami tvorenia slovenského menoslovia živočíchov, odporúčanie č. 9).

R a d : *Gaviiformes* Wetmore et W. D. Miller, 1926 – **potáplícotvaré**

Č e ľ a ď : *Gaviidae* Allen, 1897 – **potáplícovit**

R o d : *Gavia* Forster, 1788 – **potáplica**

Gavia stellata (Pontoppidan, 1763) – **potáplica štíhlozobá**

Gavia arctica (Linnaeus, 1758) – **potáplica severská**

Gavia immer (Brünnich, 1764) – **potáplica ľadová**

Gavia adamsii (Gray, 1856) – **potáplica bledozobá**

Pri potápliciach sme pristúpili k zmenám druhových mien. Namiesto relatívnych veľkostných znakov (*Gavia immer* bola *potáplica veľká*, *Gavia arctica* *potáplica stredná* a *Gavia stellata* *potáplica malá*) berieme za základ mien iné znaky. *Gavia stellata* je *potáplica štíhlozobá*, lebo má zo všetkých potáplíc najštíhlejší zobák. *Gavia arctica* je *potáplica severská*, čo okrem latinského mena korešponduje aj s inými jazykmi (čes. *potáplice severní*, nem. *Polartaucher*, angl. *Arctic Loon*, špan. *Colimbo arctico* atď.). *Gavia adamsii* je pomenovaná vo väčšine jazykov podľa farby zobáka. Jedni ju nazývajú *bielozobou* (starší čes. názov *potáplice bělozobá*, pol. *nur białodzioby*, rus. *belonosaja gagara*, angl. *White-billed Diver*, hol. *Witsnavelduiker*, dán. *Hvidnaebbet Lom*, švéd. *Vitnäbbad islom*, maď. *Fehérsőrű jeges búvár*), iní *žltozobou* (novšie čes. *potáplice žltozobá*, srbochorv. *pljenor žutokljuni*, nem. *Gelbschnäbliger Eistaucher*, angl. *Yellow-billed Loon*, nór. *Gulnebblom*). Zobák pri tomto druhu však nie je ani biely, ani žltý, ale belavo žltý, pri mladších exemplároch biely. Práve to spôsobilo rôznosť pomenovania v jednotlivých jazykoch. V slovenčine sa doteraz nazývala táto potáplica *bielozobou*. V úsilí vyhnúť sa nepresnému vyjadreniu vo farbe zobáka pomenovali sme ju *potáplickou bledozobou* na rozdiel od ostatných druhov, ktoré majú zobák tmavý.

R a d : *Procellariiformes* Fürbringer, 1888 – **víchrovníkotvaré**

Č e ľ a ď : *Hydrobatidae* Mathews, 1912 – **víchrovníčkovit**

R o d : *Hydrobates* Boie, 1822 – **víchrovníček**

Hydrobates pelagicus (Linnaeus, 1758) – **víchrovníčekorský**

Č e ľ a ď : *Procellariidae* Boie, 1826 – **víchrovníkovité**

P o d ě ľ a ď : *Procellariinae* (Boie, 1826) – **víchrovníkorodé**

R o d : *Puffinus* Brisson, 1760 – **víchrovník**

Puffinus puffinus (Brünnich, 1764) – **víchrovník čiernozobý**

Predtým *víchrovník malý*. Zmena pomenovania v intenciách Zásad tvorenia slovenského menoslovia živočíchov.

R o d : *Macronectes* Richmond, 1905 – **fulmar**

Macronectes giganteus (Gmelin, 1789) – **fulmar menlivý**

Ide tu o zmenu rodového i druhového mena. Všetkých päť rodov podčel'ade *Fulmarinae* (*Pagodroma*, *Daption*, *Macronectes*, *Thalassoica* a *Fulmarus*) nazývame jednotným rodovým menom *fulmar* (je zbytočné menovať monospéciové rody *Pagodroma* a *Daption* – *fulmarčík*, *dapcion*, bispéciové rody *Macronectes* a *Fulmarus* – *plavec a fulmar*). Druhé meno spécie *Macronectes giganteus* (pôvodne *vel'ký*) sme zmenili na *menlivý* a tým vyjadrili veľkú farebnú variabilitu tohto druhu.

R o d : *Fulmarus* Stephens, 1826 – **fulmar**

Fulmarus glacialis (Linnaeus, 1761) – **fulmar ľadový**

R a d : *Pelecaniformes* Sharpe, 1891 – **pelikánotvaré**

Č e ľ a ď : *Phalacrocoracidae* Bonaparte, 1853 – **kormoránovité**

R o d : *Phalacrocorax* Brisson, 1760 – **kormorán**

Phalacrocorax carbo (Linnaeus, 1758) – **kormorán veľký**

Phalacrocorax aristotelis (Linnaeus, 1761) – **kormorán chochlatý**

Phalacrocorax pygmaeus (Pallas, 1761) – **kormorán malý**

Č e ľ a ď : *Sulidae* Reichenbach, 1849 – **sula**

R o d : *Sula* Brisson, 1760 – **sula**

Sula bassana (Linnaeus, 1758) – **sula biela**

Puffinus diomedea (Scopoli, 1769) – **víchrovník plavý**

P o d ě ľ a ď : *Pterodrominae* Wolters, 1976 – **tajfúnikorodé**

R o d : *Pterodroma* Bonaparte, 1856 – **tajfúnik**

Pterodroma incerta (Schlegel, 1863) – **tajfúnik žltotuhý**

P o d ě ľ a ď : *Fulmarinae* Wolters, 1976 – **fulmarorodé**

Č e ľ a ď : *Pelecanidae* Vigors, 1825 – **pelikánovitě**
R o d : *Pelecanus* Linnaeus, 1758 – **pelikán**
Pelecanus crispus Bruch, 1832 – **pelikán kučeravý**
Pelecanus onocrotalus Linnaeus, 1758 – **pelikán ružový**

R a d : *Pterocliiformes* (Boucard, 1876) – **stepiarotvaré**

Č e ľ a ď : *Pteroclididae* Bonaparte, 1831 – **stepiarovitě**

R o d : *Syrnathes* Illiger, 1811 – **stepiar**
Syrnathes paradoxus (Pallas, 1773) – **stepiar ostrochvostý**

Ide o zmenu rodového i druhového mena. Ferianc (1941) ho pôvodne nazval *stepiar*, neskôr (Ferianc, 1958) *labkáň*. Toto odlišné rodové meno (podľa vzoru latinskej nomenklatury) nie je potrebné. Čel'ad' stepiarovitých (*Pteroclididae*) obsahuje iba 4 rody a odlišovať ich samostatnými rodovými menami je zbytočné a neprehľadné. Preto všetky rody tejto čel'ade nazývame rovnakým menom – *stepiare*. Druh *Syrnathes paradoxus* pôvodne Ferianc (1941) nazval *stepiar kirgizský*, neskôr (Ferianc, 1958) ho zmenil na *labkáň stepný*. Pri tomto druhu sme použili označenie *ostrochvostý*, pretože tento znak je pre *Syrnathes paradoxus* význačný (má dlhý a zaostrený chvost).

R a d : *Columbiformes* (Latham, 1790) – **holubotvaré**

Č e ľ a ď : *Columbidae* (Illiger, 1811) – **holubovitě**

R o d : *Streptopelia* Bonaparte, 1855 – **hrdlička**
Streptopelia turtur (Linnaeus, 1758) – **hrdlička poľná**
Streptopelia decaocto (Frivaldszky, 1838) – **hrdlička záhradná**
R o d : *Columba* Linnaeus, 1758 – **holub**
Columba livia Gmelin, 1789 – **holub skalný**

Pôvodne ho Ferianc (1941) nazval *holub skalný*, neskôr (Ferianc, 1958) *holub divý*. Prevzali sme pôvodné Feriancovo meno vyjadrujúce hniezdny biotop tohto druhu. Toto meno korešponduje s mnohými inými európskymi jazykmi (čes. *holub skalní*, poľ. *galab skalny*, bulh. *gilib skalen*, nem. *Felsentaube*, angl. *Rock-Dove*, maď. *Szirti galamb* atď.).

Columba oenas Linnaeus, 1758 – **holub plúžik**
Columba palumbus Linnaeus, 1758 – **holub hrivnák**

R a d : *Psittaciformes* (Wagler, 1830) – **papagájotvaré**

Č e ľ a ď : *Melopsittacidae* Wolters, 1976 – **papagájcovitě**

R o d : *Melopsittacus* Goult, 1840 – papagájec
Melopsittacus undulatus (Shaw, 1805) – papagájec vlnkovaný

R a d : *Strigiformes* (Wagler, 1830) – sovotvaré

Č e ľ a d' : *Strigidae* Vigors, 1825 – sovovité

P o d č e ľ a d' : *Tytoninae* Mayr et Amadon, 1951 – plamienkorodé

R o d : *Tyto* Billberg 1828 – plamienka

Tyto alba (Scopoli, 1769) – plamienka driemavá

P o d č e ľ a d' : *Asioninae* Verheyen, 1956 – myšiarkorodé

R o d : *Asio* Brisson, 1760 – myšiarka

Asio flammeus (Pontoppidan, 1763) – myšiarka močiarna

Asio otus (Linnaeus, 1758) – myšiarka ušatá

P o d č e ľ a d' : *Striginae* Swainson, 1836 – sovorodé

R o d : *Strix* Linnaeus, 1758 – sova

Strix uralensis Pallas, 1771 – sova dlhochvostá

Strix aluco Linnaeus, 1758 – sova lesná

Namiesto druhového mena *sova obyčajná* používame označenie *sova lesná*. Toto meno vyjadruje biotop, ktorý táto sova prevažne obýva. Takto sa nazýva i ľudovo na mnohých miestach Slovenska (pozri Ferienc, 1958, s. 118), práve tak ako i vo viacerých iných jazykoch (slovensky *lesna sova*, nem. *Waldeule* atď.).

R o d : *Otus* Pennant, 1769 – výrik

Otus scops (Linnaeus, 1758) – výrik lesný

Doterajšie meno – *výrik obyčajný* – je klasickou ukážkou nesprávneho pomenovania. *Výrik* v žiadnom prípade nie je u nás obyčajným druhom, ale zriedkavou až vzácnou sovou rozšírenou prevažne v južných častiach Slovenska. Toto druhové meno sme nahradili iným (*výrik lesný*), aby sme vyjadrili biotop, ktorý tento druh u nás obýva (prevažne južné rovinné háje a lesy).

R o d : *Bubo* Duméril, 1806 – výr

Bubo bubo (Linnaeus, 1758) – výr skalný

R o d : *Nyctea* Stephens, 1826 – sova

Nyctea scandiaca (Linnaeus, 1758) – sova snežná

Rod *Nyctea* sa pôvodne v slovenčine nazýval *sova*, neskôr ho Ferienc (1958) premenoval na *belaňa*. Odlišovať tento monospéciový rod samostatným rodovým menom je zbytočné.

Takmer vo všetkých slovanských i neslovanských jazykoch sa tiež nazýva *sova*. Druhé meno *snežná* je rozšírené všeobecne v prevažnej väčšine európskych jazykov (čes. *sova sněžná*, pol. *sowa śnieżna*, nem. *Schneeeule*, dán. *Sneugle*, angl. *Snowy Owl*, špan. *Bubo nival*, franc. *Harfang des neiges*, islandsky *Snaeugla*, tal. *Civetta delle nevi*, maď. *Hóbagoly*, hol. *Sneeuwul*, nór. *Snougle* atď.).

P o d č e ľ a d' : *Surniinae* Bonaparte, 1838 – **kuvikorodé**

Podčelad' obsahuje 9 rodov. Oddel'ovat' niektoré monospéciové rody samostatnými slovenskými rodovými menami (napríklad rod *Surnia* – *krahul'a*, *Glaucidium* – *kuvičok*) je zbytočné a neprehľadné. Všetky rody tejto podčel'ade preto nazývame jednotne **kuvik**.

R o d : *Sumia* Duméril, 1806 – **kuvik**

Sumia ulula (Linnaeus, 1758) – **kuvik krahul'covitý**

Tento druh je charakteristický svojím krahul'covitým sfarbením, teda priečnym vlnkovaním (škvrnením) na spodnej strane tela. Mená takmer vo všetkých jazykoch vyjadrujú práve túto vlastnosť (čes. *sovice krahujová*, rus. *sova jastrebinaja*, nem. *Sperbereule*, angl. *Hawk-Owl*, hol. *Sperweruil*, nor. *Haukugle*, švéd. *Hökuggla*, islandsky *Haukugla*, maď. *Karválybagoly* atď.). Pôvodne Ferienc (1941) nazval tento druh *sova krahul'covitá*, neskôr (Ferienc, 1958) – v snahe odlíšiť rod *Sumia* aj samostatným slovenským rodovým menom – *krahul'ou hôrnou*. Súčasné meno vyjadruje príbuznosť tohto taxónu k ostatným rodom podčel'ade (*kuvik*) a zároveň i jej charakteristickú vlastnosť (*krahul'covitý*).

R o d : *Aegolius* Kaup, 1829 – **kuvik**

Aegolius funereus (Linnaeus, 1758) – **kuvik kapcavý**

R o d : *Athene* Boie, 1822 – **kuvik**

Athene noctua (Scopoli, 1769) – **kuvik plačlivý**

Staršie druhové meno *kuvik obyčajný* sme nahradili iným (*plačlivý*), motivovaným jeho hlasom (podľa ľudovej povesti kuvik v noci „plače“ za zomretými ľuďmi).

R o d : *Glaucidium* Boie, 1826 – **kuvik**

Glaucidium passerinum (Linnaeus, 1758) – **kuvik vrabčí**

R a d : *Falconiformes* Secbohm, 1890 – **sokolotvaré**

Č e ľ a d' : *Falconidae* Vigors, 1824 – **sokolovité**

R o d : *Falco* Linnaeus, 1756 – **sokol**

Falco peregrinus Tunstall, 1771 – **sokol st'ahovavý**

Falco rusticolus Linnaeus, 1758 – **sokol pol'ovnýcky**

Falco cherrug (Gray, 1834) – sokol rároh
Falco biarmicus Temminck, 1825 – sokol tmavý
Falco columbarius Linnaeus, 1758 – sokol kobec
Falco naumanni Fleischer, 1818 – sokol bielopazúravý
Falco tinnunculus Linnaeus, 1758 – sokol myšiár
Falco vespertinus Linnaeus, 1766 – sokol červenonohý

Používame starší Feriancov (1941) názov korešpondujúci s menami v mnohých iných jazykoch (čes. *pošťolka rudonohá*, bul. *vetruška červenonoga*, slovinsky *postolka rdečenoga*, nem. *Rotfussfalke*, angl. *Red-footed Falcon*, hol. *Roodpootvalk* atď.).

Falco subbuteo Linnaeus, 1758 – sokol lastovičiar

R a d : *Accipitriformes* (Vieillot, 1758) – jastrabotvaré

Č e ľ a ď : *Accipitridae* (Vieillot, 1816) – jastrabovitě

P o d ě ľ a ď : *Aegypiinae* Peters, 1931 – suporodě

R o d : *Aegypius* Savigny, 1809 – sup

Aegypius monachus (Linnaeus, 1766) – sup tmavohnedý

R o d : *Gyps* Savigny, 1805 – sup

Gyps fulvus (Hablizl, 1783) – sup bielo hlavý

R o d : *Neophron* Savigny, 1809 – sup

Poděľaď *Aegypiinae* obsahuje 7 rodov a 13 druhov. Nevidíme dôvod, prečo by sa jeden z nich (monospéciový rod *Neophron*) mal nazývať samostatným rodovým menom *zdochlinár* (pozri Zásady tvorenia slovenského menoslovía živočíchov, odporúčanie 4).

Neophron percnopterus (Linnaeus, 1758) – sup biely

P o d ě ľ a ď : *Gypaetinae* Bonaparte, 1831 – bradáňorodě

R o d : *Gypaetus* Storr, 1784 – bradáň

Gypaetus barbatus (Linnaeus, 1758) – bradáň žltohlavý

P o d ě ľ a ď : *Haliaeetinae* Blyth, 1849 – orliakorodě

R o d : *Haliaeetus* Savigny, 1809 – orliak

Haliaeetus albicilla (Linnaeus, 1758) – orliak morský

P o d ě ľ a ď : *Milvinae* (Vigors, 1824) – hajorodě

R o d : *Milvus* Lacépède, 1799 – haja

Milvus milvus (Linnaeus, 1758) – **haja červená**

Milvus migrans (Boddaert, 1783) – **haja tmavá**

P o d ě l a d' : *Elaninae* Blyth, 1849 – **luniakorodé**

R o d : *Elanus* Savigny, 1809 – **luniak**

Elanus caeruleus (Desfontaines, 1789) – **luniak sivý**

P o d ě l a d' : *Perninae* Blyth, 1849 – **včelárorodé**

R o d : *Pernis* Cuvier, 1816 – **včelár**

Pernis apivorus (Linnaeus, 1758) – **včelár lesný**

Namiesto mena *včelár obyčajný* používame *včelár lesný*; za základ druhového mena berieme biotop, ktorý tento druh obýva. Slovenské meno korešponduje s českým *včelojed lesní*.

P o d ě l a d' : *Accipitrinae* Swainson, 1837 – **jastraborodé**

R o d : *Accipiter* Brisson, 1760 – **jastrab**

Accipiter gentilis (Linnaeus, 1758) – **jastrab lesný**

Predtým to bol *jastrab veľký*. Zdôvodnenie to isté ako pri druhu *Pernis apivorus*.

Accipiter nisus (Linnaeus, 1758) – **jastrab krahulec**

Accipiter brevipes (Severtzow, 1850) – **jastrab krátkoprstý**

R o d : *Buteo* Lacépède, 1799 – **myšiak**

Buteo rufinus (Cretzschmar, 1829) – **myšiak hrdzavý**

Buteo lagopus (Pontoppidan, 1763) – **myšiak severský**

Buteo buteo (Linnaeus, 1758) – **myšiak lesný**

Predtým to bol *myšiak hôrny*. Dôvod zmeny druhového mena rovnaký ako pri sluke lesnej.

R o d : *Aquila* Brisson, 1760 – **orol**

Aquila chrysaetos (Linnaeus, 1758) – **orol skalný**

Aquila heliaca Savigny, 1809 – **orol kráľovský**

Aquila rapax (Temminck, 1828) – **orol stepný**

Aquila clanga Pallas, 1811 – **orol hrubozobý**

Aquila pomarina Brehm, 1831 – **orol krikl'avý**

R o d : *Hieraaetus* Kaup, 1844 – **orol**

Hieraaetus pennatus (Gmelin, 1788) – **orol myšiakovitý**

Staršie slovenské meno bolo *orol malý*. Meno *myšiakovitý* vyjadruje podobnosť tohto druhu s myšiakom (*Buteo*).

R o d : *Eutolmaetus* Blyth, 1844 – **orol**

Eutolmaetus fasciatus (Vieillot, 1822) – **orol jastrabovitý**

P o d ě l' a d' : *Circinae* Bonaparte, 1838 – **kaňorodé**

R o d : *Circus* Lacépède, 1799 – **kaňa**

Circus aeruginosus (Linnaeus, 1758) – **kaňa močiarna**

Circus pygargus (Linnaeus, 1758) – **kaňa popolavá**

Circus macrourus (Gmelin, 1771) – **kaňa stepná**

Circus cyaneus (Linnaeus, 1766) – **kaňa sivá**

R o d : *Circaetus* Vieillot, 1816 – **hadiar**

Circaetus gallicus (Gmelin, 1788) – **hadiar krátkoprstý**

Č e l' a d' : *Pandionidae* (Sclater et Salvin, 1873) – **kršiakovité**

R o d : *Pandion* Savigny, 1809 – **kršiak**

Pandion haliaetus (Linnaeus, 1758) – **kršiak rybožravý**

Predchádzajúce meno tohto druhu bolo *kršiak rybár*. Vychádzajúc zo Zásad tvorenia slovenského menoslovia živočíchov (1987) vymenili sme podstatné meno *rybár* za prídavné meno *rybožravý* (pozri zásadu 8 b).

R a d : *Ciconiiformes* Garrod, 1874 – **bocianotvaré**

Č e l' a d' : *Threskiornithidae* Richmond, 1917 – **ibisovité**

P o d ě l' a d' : *Threskiornithinae* Wetmore et W. D. Miller, 1926 – **ibis-rodé**

Podľa vzoru iných európskych jazykov (čes., rus., nem., angl. a franc.) pomenovali sme nasledujúce rody tejto podčel'ade rovnakým rodovým menom – *ibis*: *Phimosus*, *Mesembri-nibis*, *Cercibis*, *Theristicus*, *Harpiprion*, *Threskiornis*, *Carphibis*, *Nipponia*, *Geronticus*, *Pseudibis*, *Thaumatibis*, *Bostrychia*, *Lophotibis*, *Plegadis* a *Eudocimus*.

R o d : *Geronticus* Wagler, 1832 – **ibis**

Geronticus eremita (Linnaeus, 1758) – **ibis skalný**

R o d : *Plegadis* Kaup, 1829 – **ibis**

Plegadis falcinellus (Linnaeus, 1766) – **ibis hnedý**

P o d ě l' a d' : *Plataleinae* Bonaparte, 1838 – **lyžičiarorodé**

R o d : *Platalea* Linnaeus, 1758 – **lyžičiar**

Platalea leucorodia Linnaeus, 1758 – **lyžičiar biely**

Predtým sa nazýval *hýčiar obyčajný*. U nás veľmi vzácny vták, ktorého hniezdenie bolo na Slovensku dokázané iba jediný raz. Druhovú meno *biely* je oveľa priliehavejšie.

Č e ľ a ď : *Ciconiidae* Gray, 1840 – **bocianovité**

R o d : *Ciconia* Brisson, 1760 – **bocian**

Ciconia nigra (Linnaeus, 1758) – **bocian čierny**

Ciconia ciconia (Linnaeus, 1758) – **bocian biely**

Č e ľ a ď : *Ardeidae* Vigors, 1825 – **volavkovité**

R o d : *Botaurus* Stephens, 1819 – **bučiak**

Botaurus stellaris (Linnaeus, 1758) – **bučiak trst'ový**

Predchádzajúce slovenské meno *bučiak veľký* nie je správne, veď i ostatné tri druhy tohto rodu sú skoro rovnako veľké (austrálsky *Botaurus poiciloptilus*, severoamerický *Botaurus lentiginosus* a juhoamerický *Botaurus pinnatus*). Súčasné meno *trst'ový* dobre vyjadruje biotop, ktorý tento vták obýva.

R o d : *Ixobrychus* Billberg, 1828 – **bučiačik**

Ixobrychus minutus (Linnaeus, 1766) – **bučiačik močiarny**

Predtým sa nazýval *bučiačik obyčajný*. Nové druhové meno je motivované biotopom, ktorý charakterizuje tento druh.

R o d : *Nycticorax* Forster, 1817 – **bučiak**

Nycticorax nycticorax (Linnaeus, 1758) – **bučiak nočný**

R o d : *Bubulcus* Bonaparte, 1855 – **volavka**

Bubulcus ibis (Linnaeus, 1758) – **volavka chochlatá**

R o d : *Ardeola* Boie, 1822 – **volavka**

Ardeola ralloides (Scopoli, 1769) – **volavka vlasatá**

R o d : *Ardea* Linnaeus, 1758 – **volavka**

Ardea purpurea Linnaeus, 1766 – **volavka purpurová**

Ardea cinerea Linnaeus, 1758 – **volavka popolavá**

R o d : *Egretta* Forster, 1817 – **volavka**

Egretta garzetta (Linnaeus, 1766) – **volavka striebristá**

R o d : *Casmerodius* Gloger, 1841 – **volavka**

Casmerodius albus (Linnaeus, 1758) – **volavka biela**

Systematika vyššie uvedených piatich rodov volaviek je mimoriadne neustálená. Pôvodná *Egretta alba* a *Egretta intermedia* dnes patrí do samostatného rodu *Casmerodius*, Palmer (1962) neuznáva rod *Bubulcus* a druh *Bubulcus ibis* zaraďuje do rodu *Ardeola* (teda *Ardeola ibis*), iní zase neuznávajú rody *Dichromanassa*, *Hydronassa* a *Florida* ako samostatné a pri-

rad'ujú ich buď do rodu *Egretta*, alebo *Ardea* atď. Za tejto situácie pokladáme v záujme stability slovenského menoslovia za najsprávnejšie používať pre uvedené rody jednotné rodové meno *volavka*.

(Dokončenie v 10. čísle)

DISKUSIE

Technika a technológia v dopravnej terminológii

ALEXANDER PETROVSKÝ

Príspevok pedagógov Vysokej školy dopravy a spojov v Žiline (Herzán – Kľuvánek – Sroslík – Gašparíková) uverejnený v Kultúre slova (23, 1989, č. 10, s. 370–374) o pojmoch *dopravná technika*, *dopravná technológia*, *komunikačná technika*, *komunikačná technológia* pokladám z hľadiska normalizácie dopravného názvoslovia za veľmi aktuálny, pretože ide o štyri dosiaľ v praxi používané, ale nedefinované dopravné pojmy.

V článku boli citované z odbornej literatúry rôzne definície pojmov *technika* a *technológia*. Myslím, že v tejto súvislosti by bolo bývalo vhodné citovať z literatúry aj definície pojmu *komunikácia*, ktorého význam tiež nie je ustálený (pozri napr. Polytechnický náučný slovník, 1968, s. 204; Slovník cudzích slov, 1979, s. 472; Technický naučný slovník, 1982, s. 164; Malá československá encyklopédie, 1986, s. 467).

Je pozoruhodné, že hoci uvedené pojmy nesporne patria medzi základné dopravné pojmy, nefigurujú ani v najnovšej česko-slovenskej štátnej norme ČSN 01 8500 *Základní názvosloví v dopravě*, platnej od 1. 9. 1989. Medzi 241 heslami nachádzame názvy a definície aj týchto základných súvisiacich pojmov: *dopravný prostriedok*, *prepravný prostriedok*, *dopravné zariadenie*, *dopravná cesta*, *technická základňa dopravy*.

Pretože tieto pojmy priamo súvisia s dopravnou technikou a dopravnou technológiou, uvedieme ich definície podľa citovanej normy:

dopravný prostriedok

technický prostriedok, ktorého pohybom sa uskutočňuje premiestňovanie osôb a vecí

prepravný prostriedok

prostriedok na tvorbu manipulačnej jednotky, na ktorý sa prenáša zaťaženie pri manipulačných, prepravných a skladovacích operáciách (kontejner, paleta, prepravka, ukladacia debna, prepravný obal)

dopravné zariadenie

- a) zariadenie, ktorým sa zabezpečuje prevádzka dopravných prostriedkov, vykládka, nakládka, informovanosť pracovníkov prevádzkovateľa dopravy a cestujúcich, ošetrovanie a údržba dopravných prostriedkov a dopravných ciest,
- b) zariadenie určené na vodorovné a zvislé premiestňovanie nákladu, ktorý je na zariadenie privedený iným mechanizmom alebo ručne, pri premiestňovaní sa zvyčajne nemenia jeho fyzikálne vlastnosti a štruktúra; podstatná časť zariadenia je v pokoji, pohybuje sa náklad a časť zariadenia (unášací prostriedok)

dopravná cesta

časť priestoru určená alebo vymedzená doprave (pozemné komunikácie, dráhy, vodné plochy, vzdušné priestory určené leteckej doprave)

technická základňa dopravy

dopravné prostriedky, dopravné zariadenia, dopravné cesty a objekty vrátane vybavenia vytvárajúce predpoklady na uskutočnenie dopravy.

K navrhovaným definíciám žilinského kolektívu mám tieto pripomienky:

Pretože doprava sa neuskutočňuje len pomocou jedného technického prostriedku, ale s použitím viacerých (rôznych) technických prostriedkov, t. j. pomocou dopravných a prepravných prostriedkov, dopravných zariadení a dopravných ciest, mal by sa v definícii dopravnej techniky použiť plurál. Významy pojmov *pohyblivá* a *pevná dopravná technika* nemali by sa vtesnať do definície dopravnej techniky, ale mali by sa uviesť a definovať osobitne. Okrem toho treba uvážiť, či namiesto názvu *pevná dopravná technika* nemalo by sa použiť opozitum *nepohyblivá dopravná technika*, pretože výraz *pevný* má v slovenčine aj význam „odolný, resp. silný“.

Kým nemáme ustálený význam pojmu *komunikácia*, možno pokladať definíciu komunikačnej techniky za definíciu bludným kruhom (*komunikačná technika* – *technický prostriedok, prostredníctvom ktorého sa uskutočňuje komunikácia*). Okrem toho, analogicky ako pri dopravnej technike, mal by sa použiť plurál.

Pokiaľ ide o definície pojmov *dopravná technológia*, *komunikačná technológia*, treba pripomenúť, že klasická definícia, ktorou vymedzujeme daný pojem jeho zaradením do najbližšieho nadradeného rodu (genus proximum) a určením druhového rozdielu, resp. rozdielov (differentia specifica), nemá byť zbytočne široká ani nadbytočná, obsahujúca zbytočne mnoho znakov.

Navrhujem tieto definície:

dopravná technika

súhrn technických prostriedkov, ktorými sa uskutočňuje doprava; rozlišujeme pohyblivú a nepohyblivú dopravnú techniku

pohyblivá dopravná technika

súhrn dopravných a prepravných prostriedkov a pohyblivých dopravných zariadení, ktorými sa uskutočňuje doprava

nepohyblivá dopravná technika

súhrn dopravných ciest a nepohyblivých dopravných zariadení, ktorými sa uskutočňuje doprava

dopravná technológia

súhrn úkonov (pracovných postupov), ktorými sa uskutočňuje doprava

komunikačná technika

súhrn technických prostriedkov, ktorými sa uskutočňuje doprava a prenos správ

komunikačná technológia

súhrn úkonov (pracovných postupov), ktorými sa uskutočňuje doprava a prenos správ.

Po skončení diskusie mal by kolektív pedagógov Vysokej školy dopravy a spojov navrhnúť Federálnemu ministerstvu dopravy zmeniť a doplniť názvoslovnú technickú normu ČSN 01 8500.

Togliattiho 42, Bratislava

LITERATÚRA

ČSN 01 8500 Základné názvosloví v doprave. Praha, Vydavatelství Úřadu pro normalizaci a měření 1989. 56 s.

PETROVSKÝ, A.: Teoretické základy normalizácie dopravného názvoslovia. Bratislava, Alfa 1972. 127 s.

PETROVSKÝ, A.: Názvoslovné technické normy v doprave. Doprava, 27, 1985, s. 58-62.

Pomocný materiál k metodike ustal'ovania termínov. Kultúra slova, 23, 1989, s. 132-144.

ROZLIČNOSTI

Prídavné mená *trhový* a *tržný*

V súvisi s hľadaním nových ciest našej ekonomiky sa v spravodajstve a v publicistike vôbec veľmi často spomína *trhový mechanizmus*, *trhová regulácia ekonomických vzťahov*, *trhové vzťahy*. Podoba prídavného mena *trhový* je v slovenčine dávno ustálená a ako spisovnú ju zachytávajú aj naše výkladové slovníky, t. j. Slovník slovenského jazyka i Krátky slovník slovenského jazyka.

Okrem podoby *trhový* sa v novšej publicistike možno v tom istom význame občas stretnúť aj s podobou *tržný*, napr. v spojeniach *tržný mechanizmus*, *prejsť na tržné vzťahy*, *tržná ekonomika*. Vynára sa prirodzená otázka, či prídavné meno *tržný* má v spisovnej slovenčine rovnocenné postavenie s prídavným menom *trhový*. Na túto otázku odpovedáme záporne z dvoch dôvodov: 1. prídavné meno *tržný* poznáme v našom spisovnom jazyku v celkom inom význame; tento význam možno opísať vyjadrením „ktorý vznikol natrhnutím, pretrhnutím“ a dobre ho ilustruje spojenie *tržná rana*; 2. v našej spisovnej reči jestvuje výrazná tendencia vyhýbať sa striedaniu spoluhlások na konci základu; výsledkom tejto tendencie je aj utvorenie prídavného mena *trhový* príponou *-ový* so zachovaním hlásky *h* v základe slova *trh*. Striedanie spoluhlások *h* a *ž* na konci základového slova *trh* síce poznáme aj v slovenčine zo slov *tržba*, *tržiť*, *utŕžiť*, *tržnica*, ale tieto príklady sú uzavreté, v súčasnej spisovnej slovenčine sa nové slová zo základu *trh* už netvorí pomocou striedania spoluhlások *h* a *ž*. Spomínaná tendencia zachovávať základ slova nezmenený, t. j. bez striedania spoluhlások, je v slovenčine zreteľná nielen pri tvorení nových slov, ale aj pri tvorení tvarov, t. j. v tvarosloví.

Z našej krátkej úvahy vychodí, že v slovenčine máme dve prídavné mená *trhový* a *tržný* v dvoch rozdielnych významoch a z dvoch rozdielnych základov a že nemáme tieto dve prídavné mená navzájom v reči zamieňať. Vo význame „vzťahujúci sa na trh“ sa v spisovnej slovenčine má používať iba prídavné meno *trhový*: *trhový mechanizmus*, *trhové vzťahy*, *trhové hospodárstvo*.

Ján Kačala

Prídavné mená *krivososý* a *krivososť* sa vyskytujú napr. v názvosloví vtákov a nie sú to synonymá ani homonymá. Formálne sú síce rozlíšené mäkkým *i* a tvrdým *y*, ale významový rozdiel medzi nimi vyplýva predovšetkým z odlišnej slovotvornej štruktúry. Prídavné meno *krivososý* na prvý pohľad vyzerá ako zložené z podstatného mena *nos* a prídavného mena *krivý*; v skutočnosti je však odvodené slovotvornou príponou *-ý* (ktorá sa zhoduje s koncovkou prídavného mena) od viacslovného základu *krivý nos*. Podobnú slovotvornú štruktúru majú aj prídavné mená ako *bielovlasý*, *krátkozraký*, *čierooký*. Ako vidieť z príkladov, v základe tu sú pomenovania častí tela.

Prídavné meno *krivososť* má inú slovotvornú štruktúru. Je odvodené slovotvornou príponou *-í* (ktorá sa zase zhoduje s koncovkou druhových zvieracích prívlastňovacích prídavných mien), ako ju poznáme v type *žabí*, *vlčí*, *jelení*, a to od základu *krivosos*. To je meno vtáka *Loxia*, ktorý má krivý zobák.

Taký istý rozdiel je aj v dvojici *žltouchvosť* - *žltouchvosť*. V prvom prípade ide o odvodenie od spojenia *žltý chvosť*, v druhom prípade od slova *žltouchvosť* (to je vták *Phoenicurus*). Pravda tu je vo výslovnosti ešte aj striedanie *t/ť*.

Treba však povedať, že v najnovšom menosloví vtákov (porov. v 10. čísle KS) sa uvedené dvojice odstraňujú. *Pinicola enucleator* nie je už *hýľ' krivososť*, ale *hýľ' krivososovitý* a *Ianthia cyanurus* nie je *modravec žltouchvosť*, ale *modravec lesný*.

Ján Horecký

Dejinnosť

V denníku Pravda (26. 1. 1990) bol uverejnený článok literárneho historika P. Vongreja: Spisovateľ a „dejinnosť“ (alebo „útrapy z rehabilitácie“), v ktorom autor použil slovo *dejinnosť* s vedomím, že utvára neologizmus: „Netrpím mániou neologizátorstva, ale naozaj neviem ináč pomenovať pojem, ktorý mi už dlhšie vrta v hlave. Termíny ako *dejepis*, *dejiny* totiž vonkoncom nevystihujú podstatu tvaru *dejinnosť*: nejako vnútorne ju precitujem nielen ako to, čo tu už bolo (teda minulosť), ale procesne ako

to, čo tu z prežitého ostalo, ostáva a ostane v dejinnej kontinuite". Na vysvetlenie treba povedať, že P. Vongrej neutvoril použitím slova *dejinnost'* čerstvý autorský neologizmus, nepoužil novoutvorené slovo. Slovo *dejinnost'* existuje v slovenčine už dlhšie. Pravdu má autor v upozornení, že toto slovo sa v našich výkladových slovníkoch slovenčiny nenachádza. Na existenciu tohto slova sme upozornili v štúdií *Okazionalizmy v slovenskej literatúre*. (In: Studia Academica Slovaca. 9. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1980, s. 91–108). Pod dojmom výkladov významu tohto slova synonymnými parafrázami pokladali sme výraz *dejinnost'* za slovo autorsky utvorené literárnym historikom R. Chmelom (porov. Chmelov článok: Poznámky o dejinnosti, historickom vedomí a literatúre. Slovenské pohľady, 96, 1980, č. 3, s. 85–92).

Pre absenciu v slovníkoch si význam slova *dejinnost'* vyžaduje bližšie vysvetlenie. Do Slovníka slovenského jazyka (1959–1968) sa slovo *dejinnost'* nedostalo pravdepodobne preto, lebo v čase koncipovania 1. zväzku (v priebehu 50. rokov) existoval naň len jeden doklad z novín Slovenská pravda z r. 1944. Dôvod však mohol byť aj v tom, že abstraktné názvy vlastností utvorené príponou *-ost'* patria medzi tzv. potenciálne odvodené slová. Predstavujú slovotvorný typ s maximálnym stupňom produktívnosti, ktorého produkty sa zachytávajú v našich slovníkoch iba v miere do istej miery obmedzenej. Nemôžu sa zachytiť v úplnosti, lebo ide o slovotvorný typ v princípe otvorený. Nové slová tohto typu vznikajú v reči celkom voľne, prirodzene a nenápadne, kedykoľvek to komunikačná potreba vyžaduje, lebo existujú v jazykovom systéme ako potencia. Zo 60. rokov existujú v lexikálnej kartotéke Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV dva doklady použitia slova *dejinnost'* v textoch P. Števčeka uverejnených v Kultúrnom živote z r. 1964 a 1965. Porov. „Lebo roky nedávno minulé, roky dogmatizmu a schematizmu... nevyhnutne treba charakterizovať aj tak, že nás oberali o dejinnost', o zákonné spoluautorstvo najnovších národných a štátnych dejín. ... v chronologickej štatistike činnosti davistov sa podáva akoby v zrkadle dejinnost' hnutia a jeho príslušníkov." Z 50. a zo 70. rokov nemáme v spomenutej kartotéke doložené slovo *dejinnost'* ani jedným dokladom. Z 80. rokov sme zachytili slovo *dejinnost'* vďaka vlastnej excerpčii cielene zameranej na tvorenie abstraktnej lexiky. Existenciu dokladov na výskum slova *dejinnost'* z r. 1944, zo 60. rokov a z 80. rokov a absenciu dokladov na výskyt tohto slova v 50. a 70. rokoch nášho storočia nepokladáme za vec čisto náhodnú. Skôr sa zdá, že slovo *dejinnost'* (ktoré môže mať aj politický a ideologický náboj) sa objavuje v slovenských textoch vždy vtedy, keď prežívame časy, ktoré sú z hľadiska našich novodobých dejín zlomové.

Alebo vtedy, keď si v našom živote uvedomujeme vo zvýšenej miere potrebu toho, čo slovo *dejinnosť* označuje.

Slovotvorne motivované slovo *dejinnosť* patrí k tým abstraktným pomenovaniam utvoreným od desubstantívnych adjektív, ktoré sú dvojmotivačné (motivácia nielen adjektívom *dejinný*, ale aj substantívom *dejiny*). Podobne ako slovo *štátnosť*, o ktorom sme písali nedávno (Buzássyová, K.: Vzťah pomenovaní štát a štátnosť. Kultúra slova, 24, 1990, s. 33–39; s. 65–74), má aj slovo *dejinnosť* nie význam vyplývajúci iba z príslušnej slovotvornej formy. Význam slova *dejinnosť* je lexikalizovaný, obohatený o ďalšie implicitné sémy. Lexikálny význam slova *dejinnosť* je špecifikovaný ako „dejinná kontinuita, vedomie dejinnej kontinuity, resp. vzťah národa k svojim dejinám”. Svedčia o tom napr. nasledujúce doklady z citovaného článku R. Chmela (Slovenské pohľady, 1980, č. 3, s. 85–92): „Z pohľadu bežného čitateľa sa však môže zdať, že dejinnosť, vedomie historicity národa, spoločnosti vytvárali, napĺňali len diela typu Slávy dcéry, Svätopluka, Mor ho!, publicistika Štúra, Hurbana... eseje Matušku, Mináčova Generácia, Dúchanie do pahrieb...” (s. 85); Slovenský spisovateľ od čias, ako si uvedomil svoju spolupatričnosť ku konkrétnemu národnému celku, musel sa vyrovnávať tak s problémom, odkiaľ prichádzame do dejín (teda so vzťahom k minulému), ako i s problémom, s čím prichádzame, s čím sme prišli do súčasnosti (teda s otázkou dejinnosti, historicity alebo bezdejinnosti, ahistorickosti národa).

Internacionálnym synonymom slova *dejinnosť* je pomenovanie *historicity*. P. Vongrej správne vystihol sémantiku slova *dejinnosť*, ako aj to, že týmto slovom sa pomenúva (abstraktný) príznak procesuálneho charakteru, nie „klasická” vlastnosť ako statický príznak. Dejinnosť je totiž aj to, čo nám z našich dejín pretrváva do súčasnosti.

Z hľadiska lexikálneho významu relevantný dištingtívny príznak kontinuity, kontinuitnosti, ktorý je v slove *dejinnosť* implicitný, stal sa v slovenčine dôležitou súčasťou lexikálneho významu tohto slova zrejme práve preto, lebo túto vlastnosť pociťuje jazykové spoločenstvo Slovákov ako závažnú. A to isto aj preto, že sme sa v našej spoločenskej praxi, v našom živote proti dejinnej kontinuite tak často prehrešovali.

Klára Buzássyová

SPRÁVY A POSUDKY

Terminologický slovník s cudzojazyčnými ekvivalentmi

(SERAFÍNOVÁ, D. a kol.: Terminologický slovník žurnalistiky slovensko-česko-rusko-anglicko-nemecko-francúzsky. Bratislava Alfa 1989. 392 s.)

Aktivita novinovedcov na Filozofickej fakulte UK v Bratislave sa navonok hmatateľne prejavuje aj tým, že ich pričinením vyšli v pomerne krátkom časovom rozpätí dve pozoruhodné publikácie. Pred niekoľkými rokmi to bola *Malá encyklopédia žurnalistiky* (1982, 570 s.), teraz je to *Terminologický slovník žurnalistiky* (ďalej TSŽ) a pripravuje sa kompletnejšia encyklopédia. Jedna aj druhá publikácia má okrem informačnej funkcie aj funkciu stabilizovať novinovednú terminológiu. V TSŽ si jeho zostavovatelia tento cieľ programovo vytýčili, pretože terminologickej príručke pripisujú popri informačnej a prekladovej funkcií aj „normotvorný význam“ (s. 6), v čom nemožno vidieť nič iné, len úsilie kodifikovať a na základe kodifikácie stabilizovať novinovednú terminológiu. Stabilizačné hľadisko sa veľmi zreteľne ukazuje na vymedzení fundamentálnych termínov, ktorými sú v tomto prípade termíny *novinoveda* (s. 122) a *žurnalistika* (s. 258). Prvý z nich sa vymedzuje ako „sústava zovšeobecnených poznatkov o žurnalistike“, teda ako vedný odbor, druhý ako produkt tvorivej činnosti (najmä) novinárov. To znamená, že v oficiálnej slovenskej novinovednej terminológii sa tieto dva termíny nechápu ako synonymá, pravda, v praxi je tu rozkolísanosť. Podľa TSŽ je takýto stav aj v inojazyčných terminológiách. Je potrebné upozorniť na to preto, že aj termínom *žurnalistika* sa niekedy pomenúva vedný odbor (pozri Horecký, J.: Vývin a teória jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 9–10).

TSŽ je abecedne zostavený súbor asi 2670 termínov (toto číslo sa uvádza v predhovore na s. 5). V súbore sú zastúpené termíny z okruhu jazykovedy, informatiky, ale aj polygrafie a iných odborov, čo ukazuje na interdisciplinárnosť novinovedy. Práve s ohľadom na interdisciplinárnosť sa abecedné zaradenie ukazuje ako nevýhodné, pretože sa pri sebe nachádzajú termíny z odľahlých odborov a naopak vzdialené sú od seba termíny, ktoré k sebe patria na základe vzťahu rod – druh, všeobecne pokladaného v teórii terminológie za najdôležitejší vzťah. Ako príklad možno uviesť termíny

žurnalistika (s. 258), *agentúrna žurnalistika* (s. 14), *buržoázna žurnalistika* (s. 28) a ďalšie druhy žurnalistiky, resp. aj ďalšie termíny zviazané vzťahom rod – druh. Okrem toho sa v abecednom usporiadaní strácajú fundamentálne aj ostatné novinovedné termíny. Novinoveda ako samostatný vedný odbor má predsa svoj vlastný pojmový a terminologický aparát, ako aj vlastný predmet výskumu, inak by sa v moderných klasifikáciách vied nepokladala za samostatnú vedu o spoločnosti (porov. Horecký, c. d., tamže; pravda, tu sa uvádza pomenovanie *žurnalistika*, nie *novinoveda*, ale to nie je v tejto súvislosti rozhodujúce). Pri systémovom roztriedení materiálu (základným triediacim princípom mohla byť príslušnosť termínu do niektorého odboru, vnútri odboru sa mohli stanoviť ďalšie princípy triedenia) by sa bolo zreteľne ukázalo, ktoré termíny sú iba novinovedné termíny, t. j. bola by sa potvrdila autonómnosť novinovedy a jej terminológie.

Štruktúru každej terminologickej položky, každého hesla tvorí termín, definícia a cudzojazyčné ekvivalenty v češtine, ruštine, angličtine, nemčine a francúzštine. Definície (zostavovatelia TSŽ im akosi opatrnícky prisudzujú len vlastnosť stručnej charakteristiky - porov. v predhovore na s. 6) sú prevažne koncipované podľa vzoru klasickej definície, ktorá je budovaná na rodovom pojme a špecifických vlastnostiach druhového pojmu. Definície sú stručné, z jazykového hľadiska korektné, často doplnené príkladom alebo aj viacerými príkladmi. Pravda, iná otázka je, či sa z logického spektra pojmu dostalo do definície práve to, čo je pre konkrétny pojem najdôležitejšie. Nie sme kompetentní posudzovať z tohto hľadiska definície všetkých termínov, no k vymedzeniu niektorých jazykovedných termínov a termínov úzko spätých s jazykovednou terminológiou vyslovíme niekoľko pripomienok.

V definícii termínu *esej* (s. 51) chýba zdôraznenie brilantnosti a elegancie štýlu ako najvýraznejších čŕt eseje. Okrem toho nie je dostačujúce vymedziť esej len ako publicistický žáner, a to aj napriek tomu, že ide o prístup k eseji z hľadiska žurnalistiky. Škoda, že sa pri formulovaní definícií jazykovedných a literárnoviedných termínov okrem prác J. Horeckého a J. Mistríka (uvedené sú v zozname použitej literatúry) nezužitovala aj ďalšia slovenská odborná literatúra, napr. Slovník literárnoviedných termínov (1979). Viaceré termíny sú tam vymedzené komplexnejšie, a teda presnejšie, ako ich prezentuje TSŽ. Týka sa to napr. termínu *tautológia*. Nepomenúva sa ním iba slohová figúra, ako to vychodí z definície v TSŽ (s. 213), ale aj logická chyba v definícii, v ktorej to, čím sa definuje, obsahuje vlastnosti definovaného; niekedy sa tautológiou rozumie aj zbytočné nahromadenie slov, nefunkčná veľavravnosť. Pre žurnalistickú prax je takéto chápanie

tautológie rovnako potrebné ako jej zaradenie medzi slohové figúry. Definícia termínu *parabola* (s. 136) je sformulovaná zložito a v záverečnej časti nie je celkom zvládnutá štylizážne. V príručke literárnovedných termínov sa parabola definuje kondenzovanejšie a výstižnejšie (porov. s. 201). Aj pri tomto termíne sa malo uviesť domáce synonymum, t. j. termín *podobenstvo*, ako je to pri termíne *alegória* (inotaj) a ďalších.

Ako problematickú hodnotíme definíciu termínu *profesionalizmus* (s. 158). Dominantným znakom profesionalizmov nie je to, že „prechádzajú z hovorovej reči odborníkov do spoločného jazyka“, ale to, že vznikajú v istom pracovnom (profesionálnom) prostredí, odkiaľ môžu, ale nemusia preniknúť do bežnej slovnej zásoby. Za neprijateľnú pokladáme definíciu termínu *príznakovosť* (s. 158). Príznakovosť stačí vymedzovať na základe čirej prítomnosti príznaku, nie na základe jeho nižšieho alebo vyššieho výskytu, teda miery príznaku. Pravda, treba zároveň definovať príznak – jeho definícia však v TSŽ chýba. Vo vymedzení termínu *terminológia* (s. 220) sa malo pripomenúť, že terminológiou sa rozumie aj náuka o pomenovaní a pomenovaniach čiže terminologická teória. Definícia termínu *produkcia* v podobe „proces výroby umeleckého diela“ (s. 158) by obstála, keby termín bol zaradený v príslušnej tematickej skupine, ale v obkolesení termínov z iných odborov sa pociťuje ako nedostačujúca. Aj to je jeden z negatívnych dôsledkov abecedného usporiadania termínov. Definície niektorých termínov sú poplatné simplifikujúcim ideologickým hľadiskám, násilnému deleniu sveta na dobrý socialistický a zlý kapitalistický, skratka odráža sa v nich naša politická situácia minulých rokov. Platí to napr. o definíciách termínov *tlač pre elitu*, *tlač pre masy* (s. 121), *manipulácia verejnej mienky* (s. 107), *objektívnosť* (s. 123) a i.

K termínu *tlačiarenský škriatok* (s. 222) pripomínáme, že je síce vžitý, dokonca aj všeobecne známy, no jeho obraznosť predať len do istej miery prekáža. Nie je jednoduché ustáliť popri ňom alebo namiesto neho nociónálny termín, najmä ak sa umele utvorí prekážka argumentáciou, že príslušný pojem sa aj v iných jazykoch pomenúva obraznými termínmi (nemčina, francúzština). Pravda, v angličtine a ruštine jestvujú v tomto prípade iba bezpríznakové termíny a to je zasa argument v prospech hľadania bezpríznakového, nociónálneho termínu aj pre slovenskú žurnalistickú terminológiu.

Súbor necelých 2700 termínov predstavuje akýsi žurnalistický terminologický štandard. Ten by sa podľa našej mienky mohol zredukovať o viaceré polygrafické termíny a ich miesto by mali zaujať napr. termíny z oblasti

tvorby textu, konkrétne argumentačného a polemického textu, teda termíny z okruhu persúázie (presvedčania). Pre aktívnych žurnalistov sú oveľa potrebnéjšie ako informovanosť o niektorých polygrafických reáliách.

Posledná poznámka sa týka úspornosti technického spracovania slovníka, t. j. lexikografickej techniky. Úspora sa mohla dosiahnuť iným spracovaním synonymných položiek. V tomto prípade sa zbytočne opakuje to isté na dvoch miestach: 1. konštatácia, že ide o synonymum, 2. celý súbor inojazyčných termínov. Synonymum stačí uvádzať čírym odkazom, napr. *prívlastok* pozri *epiteton* alebo *prívlastok* → *epiteton* a potom pri hesle, na ktoré sa odkazuje a pri ktorom je definícia, uviesť v zátvorke alebo aj inak jeho synonymum. Konkrétne: *epiteton* (syn. *prívlastok*), *epiteton*, syn. *prívlastok* ap.

TSŽ je užitočná terminologická príručka, do ktorej zostavovatelia vložili veľa trezrivej roboty. Investícia sa bude pokladať za návratnú v prípade, že novinári budú kodifikované termíny používať vo svojej praxi a živou praxou napomáhať stabilizáciu novinovednej terminológie.

Ivan Masár

Čínska kuchárska knižka

(HEŘMANOVÁ, Z.: 123 čínskych receptov v slovenskej kuchyni. Z českého originálu preložila B. Homolová. Martin, Osveta 1989. 160 s.)

O kuchárske knihy a recepty, najmä z tých pre nás exotickéjších krajín, je stále veľký záujem. Preto nečudo, že aj druhé vydanie kuchárskej knihy s čínskymi receptami sa pomerne rýchlo stratilo z pultov kníhkupectiev. Majstrov kuchárov knižka zlákala nielen svojím obsahom, ale aj prítlačlivou grafickou úpravou. Čo však tešilo a lákalo menej, je jazyková stránka tejto publikácie. Zdá sa totiž, že sa jazyku knižky nevenovala primeraná starostlivosť. Je to osobitne badateľné v úvodných a záverečných častiach publikácie.

Pri redakčnom spracovaní textu unikli pozornosti viaceré slová, ktoré by sa v kultivovanom jazykovom prejave už nemali vyskytovať. V knižke zostalo viacero bohemizmov aj napriek tomu, že v prekladových slovníkoch ľahko možno nájsť ich slovenské ekvivalenty. V celom texte knihy sa napr. sústavne používa výraz *pálivý* v spojeniach *pálivý olej* (s. 45 a inde), *pálivá chuť* (s. 46 a inde), *pálivé papričky* (s. 45 a inde) namiesto jeho slovenského ekvivalentu

štipl'avý: štipl'avý olej, štipl'avá chut', štipl'avé papričky. Spojenie *nepálivá paprika* má v slovenčine ekvivalent *sladká paprika* (napr. s. 54, 82 a inde). Neobstoí ani výraz *gulička* namiesto slova *gul'ôčka: z cesta sa robili guličky* (s. 26). – Slovo *arcidielo* ani v češtine (t. j. jazyku originálu) nie je neutrálne, ale knižné (porov. Česko-slovenský slovník), čo značí, že sa uplatňuje v knižnom vyjadrovaní. V Slovníku slovenského jazyka sa hodnotí ako zriedkavé. Nazdávame sa preto, že pri hodnotení kuchárskych výrobkov by bolo vhodnejšie hovoriť o *vel'diele* ako o *arcidiele*, aj keď je toto slovo v knihe v úvodzovkách: *V Cisárskej reštaurácii zasa ponúkajú svoje „arcidielo“* (s. 17). Nevhodne sa používali aj podoby *porcovat'*, resp. *rozporcovat'* a *udržovat'* namiesto podôb *porciovat'*, resp. *rozporciovat'* (v slovenčine totiž funguje slovo *porcia*, nie *porca* či *porce*) a *udžiavat'*: *čaj pomáha udržovat' duševnú sviežosť* (s. 154), *teplotu udržujeme pod bodom varu* (s. 70), *mäso a hydina sa porcujú* (s. 36), *kurča rozporcujeme* (s. 94).

V knižke je aj veľké množstvo chýb proti zvukovej podobe spisovnej slovenčiny. Sú to napr. podoby *poloostrov*, správ. *polostrov* (s. 11), *plankton*, správ. *planktón* (s. 15), *blahodámy*, správ. *blahodamý* (s. 151). V slove *cestičko* sa nerešpektovala kodifikačná zmena uvedená v najnovšej normatívnej príručke (v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1987, s. 58): *kurča v cestičku* (s. 14), *bravčové mäso v cestičku* (s. 21). Podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1987) sa toto slovo píše s *i*: *cestičko*. – V podstatnom mene *ženšen*, ako aj v prídavnom mene *ženšenový* je *-n-*, nie *-ň-*, ako to čítame v knihe: *ženšeňové knedličky* (s. 20).

Paličky na jedenie, ktoré sa používajú v Číne, sa označujú spojením *jedáče paličky*, nie *jedacie paličky* (s. 9, 148). Čaje obohatené rozmanitými vôňami majú zaužívané pomenovanie *voňavé, aromatizované čaje*, nie *ovoňané čaje* (s. 154).

Aj pri ohýbaní slov sme si všimli niekoľko nedostatkov. Gen. pl. podstat. mena *metropola* nie je *metropolí* (s. 26), ale *metropol*.

Väčšie problémy pri preklade i redakčnom spracovaní textu spôsobovalo tvorenie adjektív k zemepisným menám. Hoci sú zemepisné názvy *Šaosing, Šantung* uvedené v zaužívanej slovenskej podobe, adjektíva sú utvorené nesprávne: *šantungské jedlo* (s. 29), *šantungská kuchyňa* (s. 9, 11), *šaosingské víno* (s. 35) a pod. V spomenutých prípadoch pred príponou *-ský* spoluhláska *-g-* zaniká: *šantunský, šaosinský*.

Chyby sú aj v interpunkcii. Miestami sú v texte zbytočné čiarky, inde zas čiarky chýbajú, a to najmä tam, kde je vložená vedľajšia veta.

Štylisticky neobratné je používanie ukazovacích zámen na začiatku vety,

resp. nadmerné používanie zámen: *Tento* (t. j. čaj) *sa pripravuje z čajových lístkov* (s. 154; vhodnejšie: *Čaj sa pripravuje z čajových lístkov*). – *Toto* (t. j. drahota) *postihuje predovšetkým obyčajných pracujúcich* (s. 27; vhodnejšie: *Drahota postihuje predovšetkým obyčajných pracujúcich*). – *Tieto* (t. j. suroviny) *sme väčšinou vylúčili* (s. 30; vhodnejšie: *Tieto suroviny sme väčšinou vylúčili*). – ...*pokvapkávanie jedál vínom, ktoré je určené práve na toto* (s. 35; vhodnejšie: *pokvapkávanie jedál vhodným vínom*).

Osobitne sa treba zmieniť o hojnom výskyte úvodzoviek. Do úvodzoviek sa dávajú všetky slová, ktoré podľa upravovateľov textu treba nejakým vyčleniť, teda aj slová, ktoré sú celkom spisovné, resp. stylisticky neutrálne. Úvodzovky tak nadobúdajú pseudoštylistickú funkciu (v uvádzaných príkladoch nie sú nijako odôvodnené) a u čitateľov môže vzniknúť dojem o malom štylovom rozvrstvení slovenčiny, resp. strach pred používaním štylisticky príznakových slov (porov. aj J. Horecký: Poznámky o využívaní úvodzoviek. Kultúra slova, 13, 1979, s. 73–76): ...*špecializovaná „kačacia“ reštaurácia* (s. 15); *jedlo známe pod populárnym názvom „moslimský kotlík“* (s. 16); *po „stvarovaní“ sa* (t. j. syr) *praží spolu so zeleninou* (s. 18); *čínske jedlá majú „poetické“ názvy* (s. 21).

Pútavá publikácia *123 čínskych receptov v slovenskej kuchyni* patrí medzi vyhl'adávané kuchárske knihy. Preto sa nemožno čudovať, že aj jej druhé vydanie vyšlo vo vysokom náklade – 70 tisíc výtlačkov. Kniha, ktorá tak získala široký záber, môže podstatne vplývať na jazykové vedomie najširších vrstiev obyvateľstva. Preto škoda, že sa aj jej jazykovej stránke nevenovalo viacej starostlivosti.

Katarína Hegerová

Slovník francúzskych skratiek

(BARTOŠ, J.: Francúzske skratky. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 176 s.)

Dvojazyčný slovník francúzskych skratiek vyplňa ďalšiu veľkú medzeru v našej lexikografickej produkcii. Obsahuje okolo 5 000 bežných skratiek z rôznych vedných odborov.

V celku možno povedať, že autorovi sa pri hľadaní slovenského ekvivalentu podarilo nejedno výstižné a originálne riešenie. Na druhej strane sme

objavili aj nemálo prípadov nepresnosti, dvojznačnosti a nejednotnosti. (Porov. i našu recenziu Francúzsko-slovenského slovníka, Slovenská reč, 52, 1987, s. 378–382.) Napr. slovo *association* má viacero ekvivalentov: *zduženie, asociácia, spolok, klub* a *zväz*. Adj. *national* môže raz znamenať *národný*, inokedy *štátny* alebo *celoštátny*. V skratke *BN* (*Bibliothèque nationale*) namiesto *Štátna knižnica* (v Paríži) mala byť *Národná knižnica*, ako je to správne v skr. *SABN* (*Société des Amis de la Bibliothèque nationale, Spoločnosť priateľov Národnej knižnice*). Spojenie *Classification Décimale Universelle* je u nás známe ako *medzinárodné desatinné triedenie (MDT)* a nie ako *svetové desatinné triedenie*. *Service national* znamená *vojenskú službu*, takže *BSN - Bureau des Service national* je: *Úrad pre vojenskú službu*.

Úskalím pre prekladateľ'a sú aj francúzske výrazy *centre, étude(s), centre d'études, centre des études* . . . *Centre* znamená *stredisko*, ale aj *ústredie*.

Etude znamená nielen *štúdium*, ale aj *štúdiá, študovanie* a takisto *skúmanie, výskum*. Napr. *CIEF* (*Centre International d'Études Françaises*) nie je presne *Medzinárodné stredisko pre francúzske štúdiá*, ale *Medzinárodné stredisko pre štúdium francúzštiny*. *CREDIF* (*Centre de Recherches et d'Etudes pour la Diffusion du Français*) je *Vedeckovýskumné stredisko pre vyučovanie a propagáciu francúzskeho jazyka*. Naproti tomu *CESSS* (*Centre d'Etudes Supérieures de Sécurité Sociale*) – *Vedeckovýskumné stredisko sociálneho zabezpečenia* nemá nič spoločné s výskumom, ale ide o vysokoškolské zariadenie v oblasti sociálneho zabezpečenia. Skratka *CETA* sa vyskytuje dvakrát, pričom sa interpretuje rôzne: raz ako *stredisko pre výskum* . . . , raz ako *Študijné stredisko strojového prekladu*. Spojenia *études supérieures* a *hautes études* sú synonymné, takže *CHEA* (*Centre des Hautes Etudes Administratives*) – *Stredisko pre vzdelávanie administratívnych kádrov* bude správnejšie zniet' *Vysokoškolské stredisko (alebo inštitút) štátnej správy*.

Slovo *crédit*, ak označuje peňažný ústav, sa zvyčajne prekladá do slovenčiny ako *úverová banka*. Tak je to v prípade názvu *Crédit Lyonnais (CL)* – *Lyonská úverová banka*. Podobne malo byť *CGI* (*Crédit Général Industriel*) – *Všeobecná priemyselná úverová banka*, a nie *všeobecný priemyselný úver*. Tak aj *CIC* (*Crédit Industriel et Commercial*) je *Priemyselná a obchodná úverová banka*, nie *Priemyselný a obchodný úver*.

Veľký počet skratiek (*CPR, CRDF, CRET, CROU, CROUS* ...) obsahuje ďalšie problémové prídavné meno, a to *régional*, najmä od r. 1981, keď sa vo Francúzsku zaviedlo krajinské zriadenie. Nebola by chyba použiť i v slovenčine adj. *regionálny*, lebo slovo *krajský* nezodpovedá skutočnosti. Výrazom *krajský* autor niekedy prekladá aj slovo *départemental*, napr. v *CDDP* – *Krajské*

pedagogické dokumentačné stredisko. Okrem adjektíva *regionálny* prichádza ešte do úvahy aj ekvivalent *oblastný*.

Nejednu nepresnosť a nejednotnosť sme si všimli aj v ekvivalentoch pomenovaní škôl, čomu je do určitej miery na vine komplikovaný a menlivý francúzsky školský systém sám. Tak *Ecole Nationale des Ponts et Chaussées (ENPC)* je *Vysoká škola inžinierskeho staviteľstva*. Tá istá škola má i kratšiu skratku *EPC*, ktorú autor prekladá inak: *Štátna škola cestného a mostného staviteľstva*. I skratke *EPHE (Ecole Pratique des Hautes Etudes)* bolo treba venovať väčšiu pozornosť. Nejde o vysokú školu humanitných vied (v Paríži). Adj. *pratique* tu netreba chápať ako protiklad slova *teoretický*, ale v zmysle „pokračujúci v konkrétnom živote vedy“. Škola sama má za poslanie základný a aplikovaný výskum nielen v humanitnej oblasti, ale aj v oblasti prírodných vied, ako o tom svedčí jej 5 sekcií: čistej a aplikovanej matematiky, fyziky a chémie, vied o živote a o Zemi, historických a filologických vied a náboženských vied.

Aj slovo *inštitút* má niekoľko významov: *IF (Institut de France)*, t. j. *Francúzsky inštitút*, sa dostáva do konkurencie s francúzskymi inštitútmi (*Instituts français*) a francúzskymi kultúrnymi strediskami rozosiatymi po celom svete. *Institut de France* totiž je iba pre „nesmrteľných“, t. j. členov Francúzskej akadémie (*Académie française, AF*) a členov ostatných štyroch akadémii, z ktorých pozostáva. Ale *IUT (Institut Universitaire de Technologie)* nie je nejaká samostatná *Vysoká škola technologická*, ale technicky zameraná zložka niektorých univerzít. Jednej univerzity sa týka aj názov *Collège Scientifique Universitaire (CSU)*, kým *Conseil Supérieur des Universités* – tá istá skratka – sa týka všetkých univerzít v štáte, takže v slovenčine malo byť: *Najvyššia rada univerzít*, a nie *Najvyššia univerzitná rada*.

Ešte jedna sporná skratka, označujúca (pedagogickú) hodnosť. *PA (Professeur Agrégé)* nie je každý štátny stredoškolský profesor, keďže sú aj iní aprobovaní profesori na francúzskych štátnych stredných školách, ale iba ten, kto obstál na celoštátnom konkurze na obsádzanie miest stredoškolských profesorov (*agrégation*). *Agrégé de l'Université (AU)* jednoducho označuje takto získaný titul, nie titul profesora na vysokej škole s agregáciou.

SAMU (Service d'Aide Médicale d'Urgence) je nápis, s ktorým sa stretneme na sanitkách. Autorom navrhovaný ekvivalent znie pleonasticky: *súma lekárska pohotovosť*, pričom u nás je pre tento druh prvej pomoci zaužívaný výraz *rýchla zdravotná pomoc (RZP; p. Vademecum Medici, 1985, s. 169)*. Nebolo by možné ponechať tento výraz alebo hovoriť o *rýchlej lekárskej službe*? Aj výraz *služba pre technickú dokumentáciu a informáciu* je zo syntaktického

hl'adiska nezvyčajný, hoci ide o organizáciu alebo o jej súčasť. Ako vzor pri hl'adaní ekvivalentu zase môžu poslúžiť podobné pomenovania u nás, takže by sme navrhovali: *Technickodokumentačná a technickoinformačná služba* (= *SDIT, Service de Documentation et d'Information Techniques*).

Mnoho bežných skratiek v slovníku chýba. Napr. *FEP* (*Festival Estival de Paris* – *Parížske hudobné leto*), *FISP* (*Fédération Internationale des Sociétés de Philosophie* – *Medzinárodná federácia filozofických spoločností*), *FLE* (*Français Lanque Etrangere* – *francúzština ako cudzí jazyk*), *MSH* (*Maison des Sciences de l'Homme* – *Dom vied o človeku*) (v Paríži), *OP* (*L'Observatoire de Paris* – *Parížske observatórium*), *OVNI* (= *UFO*), *SDN* (*Société des Nations* – *Spoločnosť národov*), *SFP* (*Société Française de Philosophie* – *Francúzska filozofická spoločnosť*). Z oblasti kybernetiky a výpočtovej techniky sú to napr.: *DAO* (*Dessin Assisté par Ordinateur* – *počítačové technické kreslenie*), *CA(P)O* (*Conception Assistée par Ordinateur* – *počítačové konštruérstvo*), *FAO* (*Conception et Fabrication Assistées apr Ordinateur* – *konštruovanie, vývoj a výroba pomocou počítača*), *GPAO* (*Gestion de Production Assistée par Ordinateur* – *počítačové riadenie výroby*), *IAO* (*Inginiérie Assistée par Ordinateur* – *počítačové inžinierstvo*), *RAO* (*Recrutement Assisté par Ordinateur* – *počítačový nábor*).

Súčasťou slovenských ekvivalentov by mala byť i slovenská skratka, ak sa bežne používa. V recenzovanom slovníku sme ich stretli iba zopár: *NATO* (= *OTAN*), *EKG* (= *ECG*), *OSN* (= *ONU*). Chýbajú *RVHP* (= *COMECON* alebo *CAEM*), *EHS* (= *CEE*), *BR* (= *CS*) atď.

Viacere chyby, tlačové i pravopisné, sme objavili aj v heslách východiskového jazyka, napr. *pgce* namiesto *pgcd*, *FITT* sa na tej istej strane vyskytuje dvakrát, *CQED* namiesto *CQFD*. V istom počte prípadov treba zrevidovať tak heslo východiskového, ako aj cieľového jazyka: *CIANE* (... *Interministériel* ... – „Medzinárodný ...“, *CES* (*Confédération*...) – „konferencia“, *CEMEA* (*Centres d'Entraînement* ... pl.) – „metodické stredisko... sg.) a ekvivalent skr. *COMISCO* (*Comité International Socialiste Consultatif*) – *Medzinárodný výbor socialistických strán* je neúplný; ide o *Medzinárodný poradný výbor*... Pri *CNC* je vo výklade *meriace* namiesto *meracie* (prístroje) a pri *RER* *rýchloopravy* namiesto *rýchlodopravy*.

Na záver možno dodať, že autor sa príliš pridŕžoval už staršej predlohy (z r. 1977) a z ostatnej použitej literatúry badať silný vplyv Veľkého francouzske-českého slovníka (Praha, 1974), ktorý, pri všetkej úcte, netreba preberať

nekriticky. Napriek tomu, predstavený slovník používateľovi neraz poslúži, ale treba ho používať s určitou dávkou opatrnosti.

Jozef Sivák

Studia Academica Slovaca 18

V dňoch 1. 8. – 25. 8. 1989 sa konal v poradí už 25. ročník Letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*, na ktorom sa zúčastnilo viac ako 150 frekventantov z 25 krajín. Okrem krajanov išlo o študentov, spisovateľov, pedagógov a historikov z celého sveta. Frekventanti *Studia Academica Slovaca* dostali do rúk v poradí už 18. zborník prednášok, ktoré odzneli na minuloročnom letnom seminári slovenského jazyka a kultúry.

Zborník *Studia Academia Slovaca 18* koncepcne a tematicky nadväzuje na predchádzajúce ročníky a obsahuje texty najmä zo slovakistiky s orientáciou na aktuálnu súčasnosť v kultúrno-politickom dianí u nás. Ich autori sú poprední vedeckí a vedecko-pedagogickí pracovníci slovenských vedeckých, vysokoškolských alebo kultúrnych ustanovizní. Z 37 prednášok, ktoré sú publikované v zborníku, je 21 orientovaných lingvistiky.

E. B a j z í k o v á rozoberá niektoré lexikálne, gramatické a paralingválne prostriedky vytvárajúce perspektívu textu, najmä funkciu zámen, kontakto- vých slov a dôvetkov; ide tu zväčša o zdvojenú nadväznosť. – J. D o l - n í k venuje pozornosť slovám a viac-slovným pomenovacím jednotkám s idioetnickou sémantikou. Triedi ich podľa druhov reálií, na ktoré sa vzťahujú, a všíma si asociáty zafixované v slovenských slovách z niektorých tematických okruhov. – Na písanie veľkých písmen vo vlastných menách v spisovnej slovenčine sa zameriava L. D v o n ě. Komentuje výklady o písaní veľkých písmen v doterajších Pravidlách slovenského pravopisu, najmä ich nedostatky a medzery, ktoré sa odstraňia v pripravovanom novom vydaní tejto kodifikačnej príručky. – A. H a b o v š t i a k poukazuje na niektoré pracovné postupy súvisiace so Slovanským jazykovým atlasom, ako aj na jeho genézu. – K. H a b o v š t i a k o v á si všíma zhody a rozdiely medzi slovenskými a maďarskými idiomatickými frázami. Zhody sú vo frázemach čerpajúcich z antiky, náboženských prameňov, z dejín spoločnosti, zo života ľudu a v citátoch historických a literárnych postáv. – J. H o r e c k ý uvažuje o analógii v jazyku, kde sa uplatňuje ako jedna z hybných síl jeho vývinu, ale aj v jazykovede, kde je dôležitým prostriedkom pri usmerňovaní vývinu jazyka a pri kultivovaní jazyka.

J. K a ě a l a analyzuje tematické a jazykové úpravy ľudových rozprávok v podaní P. Glocku, pri ktorých možno hovoriť už o prerazprávaní textu.

Konštatuje, že je potrebné zorganizovať odborný seminár, na ktorom by sa sformulovali všeobecne platné zásady úpravy slovenských ľudových rozprávok. Tieto zásady by mali vychádzať z požiadaviek plnej zdôvodnenosti zásahov v tematickej, jazykovej a štylistickej rovine.

R. K r a j č o v i č venuje pozornosť rekonštrukčným metódam, ktorých oprávnenosť dokladá výberom z historickej lexiky na základe výskumu starej slovenskej toponymie.

E. K r o š l á k o v á skúma lexikálnu metaforu v systéme slovenskej a ruskej lexiky. Na výberovej čiastkovej konfrontácii procesu metaforizácie v slovenskej a ruskej lexike ukazuje, že slovenská a ruská lexéma môže rozširovať svoju sémantickú štruktúru viacsmerovými metaforickými posunmi, pričom môže dochádzať k rozličným vzťahom podobnosti a diferenciácie.

J. M i s t r í k sleduje situáciu v slovakistike jednak v krajinách, kde žijú naši krajanovia, ktorí slovenčinu poznajú ako jazyk svojich predkov, a jednak v krajinách, kde sa slovenčina vníma ako každý iný cudzí jazyk; tieto otázky predstavujú nielen závažný jazykovedný problém, ale majú aj závažný sociologický, politický a historický rozmer. – J. M l a c e k sa zaoberá jazykovým úzom a tzv. vydavateľskými úzmi. Vymedzuje pojem *úzus* a skúma vzťah úzu a normy. Podľa neho vydavateľské úzy sa nemôžu nadradzovať nad kodifikáciu, musia vychádzať z aktuálnych poznatkov o jazyku a štýle, rešpektovať autorov idiolekt, štylistické hodnoty textu a štylistické hodnotenie lexikálnych prostriedkov.

S. O n d r e j o v i č sa zaoberá slovesnými a slovesno-mennými jednočlennými vetami. Konštatuje, že štruktúry, ktorých hlavný člen má slovesnú alebo slovesno-mennú podobu, majú svoju plnú hodnotu aj mimo kontextu a situácie a zaraďujú sa k produktívnym typom slovenského syntaktického systému. – Š. Š v a g r o v s k ý detailne rozoberá celoživotné dielo P. Tvrdého. – P. Ž i g o si všíma jednu zo stránok gramatickej kategórie času: vyjadrovanie prítomného času a prítomného deja v slovenčine vo vzťahu k metrickým a typologickým vlastnostiam času.

Do zborníka je zaradený aj tematicky ucelený cyklus siedmich textov konfrontujúcich predložkový systém slovenčiny s inými jazykmi. E. H o r á k podáva opis štruktúry predložkového systému slovenčiny a jeho dve východiská na konfrontáciu slovenských predložiek s predložkami iných jazykov: po prvé konfrontácia vytvára obraz o štruktúre vyjadrovania vzťahov objektívnej reality predložkami, po druhé vytvára predpoklady na odhalenie tých miest vo fungovaní predložkových systémov porovnávaných jazykov, ktoré spôsobujú interferenciu pri ich vzájomnom osvojovaní. – Témou J. K e r d' u je kontrastívny opis primárnych slovenských a rumunských predložiek. Vyššia miera synonymie rumunského systému je potenciálnym miestom predložkových interferencií pre Slovákov učiacich sa rumunčinu: medzisyntetická homonymia

mia rumunských predložiek môže zapríčiniť interferencie u Rumunov učiacich sa po slovensky. – N. M i l e c o v á konfrontuje predložkový systém slovenčiny a ruštiny. Rozdiely získané touto konfrontáciou pokladá za najvýraznejší zdroj interferencie pri vzájomnom osvojovaní si týchto jazykov, preto im treba venovať primeranú pozornosť. – E. R u ž i č k o v á porovnáva predložkový systém slovenčiny a angličtiny. Poukazuje na tie miesta, kde sa slovenský a anglický systém predložiek prekrýva a kde sa zjavujú odlišnosti. – G. S z a b ó m i h á l y o v á porovnáva slovenské predložky s maďarskými pádovými príponami a postpozíciami a poukazuje na rozdiely pri vyjadrení lokálnych významov, ktoré spôsobujú ťažkosti pri osvojovaní slovenčiny hovoriacimi po maďarsky. – Predložkový systém španielčiny rozoberá J. Š k u l t é t y . Systém španielskych predložiek vrátane predložkových výrazov pokladá za oveľa bohatší ako v slovenčine; vykompenzuje sa tým neprítomnosť gramatickej kategórie pádu. – J. T a r a b a konfrontuje slovenské a francúzske predložky na báze invariantného významu. Kontrasty zisťuje už na úrovni systémovo-štruktúrnych významov jednotlivých predložiek; väčšie rozdiely na rovine štruktúrno-funkčnej analýzy vyplývajú z konvenčného priestorového členenia mimojazykovej skutočnosti v porovnávaných jazykoch.

Súčasťou zborníka sú dva prehľady. Prvý z nich, informuje o autoroch a ich dielach, zostavila D. A u g u s t i n s k á ; zoznam autorov a tém z doterajších zborníkov pripravila O. H a z u c h o v á .

Na záver možno konštatovať, že zborník prednášok, ktoré odznali na poslednom letnom seminári slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*, je na vysokej odbornej a jazykovej úrovni a má všetky predpoklady dobre reprezentovať výsledky výskumov slovenskej lingvistiky, kultúry, histórie a krajinovedy doma aj v zahraničí.

Katarína Hegerová

SPYTOVALI STE SA

Rubný, rypný. Od Ing. E. P. zo Zvolena sme dostali otázku, ako je to s dĺžkou čiže kvantitou koreňovej slabiky v prídavných menách typu *rubný, rypný*. Náš pisateľ sa nazdáva, že podľa veľkého množstva iných podobne tvorených prídavných mien (napr. *mútny, slúžny, hlásny, kýmny, kúpny, brúsny* a ďalších) by sa dĺžka aj pri slovách *rubný, rypný* mala v koreňovej slabike zachovávať. Aj vlastné stredoslovenské jazykové povedomie mu vraví, že by sa mali za správne pokladať podoby *rubný, rypný*. Neistotu nášho pisateľa zvyšuje to, že si správnosť týchto prídavných mien nemôže overiť ani v jednom z prístupných výkladových slovníkov slovenčiny, t. j. v Slovníku slovenského jazyka alebo v jednozväzkovom Krátkom slovníku slovenského jazyka.

V odpovedi na nadhodenú otázku predovšetkým potvrdzujeme to, že prídavné mená *rubný* a *rypný* sa v uvedených výkladových slovníkoch slovenčiny naozaj neuvádzajú. Je to zjavne pre útku terminologickú platnosť týchto výrazov. No práve ako termíny, resp. ich súčasť sa tieto prídavné mená zachytávajú v príslušných odborných terminologických slovníkoch. Prídavné meno *rubný* ako termín z odboru lesníctva sa spracúva v Slovenskom lesníckom terminologickom slovníku (Bratislava, Príroda 1969, s. 91), a to ako samostatné heslo s výkladom 1. prislúchajúci rubu (*rubná doba*) a 2. zrelý na ťažbu (*rubný vek, rubný porast*). Výraz *rypný* ako súčasť termínov *rypná strana korčeka, rypná rýchlosť, rypná sila, rypný odpor, rypný uhol, rypný nástroj* sa spolu s výkladom spracúvajú v samostatných heslových jednotkách v Dopravnom slovníku od A. Petrovského (Bratislava, Alfa 1983, s. 513–514).

Z týchto dokladov vidno, že v odborných terminologických slovníkoch sú pri skúmaných prídavných menách ustálené podoby s krátkou koreňovou slabikou, t. j. *rubný, rypný*.

Treba potvrdiť mienku pisateľa v tom, že väčšina prídavných mien tohto typu si v koreňovej slabike zachováva kvantitu. Okrem uvedených príkladov možno túto mienku podporiť aj ďalšími, napr. *brúsny, trápny, kľúčny, priadny, bájny, priečny, vláčny, chýrny*, v ktorých kvantita koreňovej slabiky je zhodná so základovými slovesami, t. j. *búriť, trápiť, kľúčiť, priasť, bájiť, priečiť* a iné. Táto situácia akoby naznačovala, že krátka koreňová slabika v prídavných menách *rubný, rypný*, ktorá nie je v zhode s dlhou koreňovou slabikou v základových slovesách *rúbať, rýpať*, je v našom jazyku novšia a nie je v súlade s doterajším spôsobom tvorenia prídavných mien tohto typu zo sloviac. No z druhej strany možno a treba k tomu pripojiť poznámku, že takéto striedanie dĺžky v koreňovej slabike poznáme už aj zo staršieho stavu jazyka, ako to ukazujú príklady typu *snubný*, proti *snúbir' sa*, *sl'ubný* proti *sl'úbir'*, *sl'ubný sa*, *bludný* proti *blúdír'*, *pyšný* proti *pyšir' sa* a ďalšie. Z tohto by vyplýval záver, že ani v starších fázach vývinu nášho jazyka nebol spôsob tvorenia prídavných mien s príponou *-ný* zo sloviac z hľadiska dĺžky (kvantity) koreňovej slabiky taký priamočiary, ako by to vyplývalo z príkladov uvedených v predchádzajúcej časti nášho výkladu.

Z našej krátkej odpovede, v ktorej sme isté fakty mohli len naznačiť, vychodí, že síce prevažná časť prídavných mien s príponou *-ný* tvorených zo sloviac zachováva v koreňovej slabike dĺžku v súhlase s východiskovým slovesom, ale už v starších obdobiach vývinu nášho jazyka sú preukazné doklady na taký spôsob tvorenia týchto prídavných mien, pri ktorom sa koreňová slabika oproti slovesu kráti. V súčasnosti túto tendenciu v slovtvornom systéme nášho jazyka podporujú aj rozoberané prípady *rubný* oproti *rúbať* (hoci tu teoreticky môže za slovtvorný základ slúžiť aj terminologizované slovo *rub*), *rypný* oproti *rýpať* (tu slovo *ryp* ako

termín nepoznáme), *vrtný* oproti *vŕtat'* (aj tu môže byť slovotvorným východiskom i výraz *vŕt*, ktorý sa takisto terminologizoval). Dôkladnejšiu odpoveď na otázku fungovania kvantitý koreňovej slabiky pri tvorení prídavných mien s príponou *-ný* zo slovesných základov môže dať len podrobnejší prieskum celého východiskového materiálu.

Ján Kačala

Preplatiť cestovné? – A. M. z Bratislavy nám napísala: „Pracujem ako sekretárka a pri svojej práci často počúvam spojenie *preplatiť cestovné*. Myslím si, že slovo *preplatiť* nie je v tomto spojení na mieste. Aký je Váš názor?“

Súhlasíme s tým, že v spomenutom spojení je sloveso *preplatiť* nevhodné, pretože jeho význam je v rozpore s tým, čo sa chce spojením *preplatiť cestovné* vyjadriť.

Pri slovese *preplatiť* si môžeme v najnovšej normatívnej príručke prečítať, že má význam „zaplatiť viac, ako je bežné, náležité“. To znamená, že výraz *preplatiť* možno použiť vtedy, keď za niečo platíme (vedome alebo nevedome) viac ako treba, teda vtedy, keď za rozmanitý tovar či služby platíme viac, ako je ich skutočná hodnota. O preplácaní počúvame napr. pri najžiadanejších a najmä rozličných nedostatkových druhoch tovaru či pri viacerých službách, takže *preplácať* možno nie iba predmety dennej spotreby, ale aj pracovníka, ak dostane za svoju prácu viac, ako mu príslúcha.

V tomto význame sa sloveso *preplatiť* vhodne začleňuje medzi iné slovesá s predponou *pre-*, ktoré označujú veľkú mieru deja, nadmernosť alebo zväčšenie. Patria sem napr. slovesá *predražiť*, t. j. „určiť neprimerane vysokú cenu“, *prechváliť* čiže „nadmieru pochváliť“, *prejesť* sa s významom „príliš sa najesť, objesť sa“ alebo *presoliť* s významom „príveľmi posoliť“.

Sloveso *preplatiť*, ako sme už na začiatku spomenuli, sa niekedy nevhodne používa aj vtedy, keď ide o zaplatenie, vyplatenie či uhradenie niečoho niekomu, napr. cestovného, odmeny alebo stravných lístkov. Tento význam slovesa *preplatiť*, ktorý je rozšírený najmä v administratívnom štýle a ktorý sa rozširuje pod vplyvom úzkych kontaktov s češtinou a mechanickým prekladom českého *proplatiť* (čeština má aj sloveso *přeplatit* s významom „zaplatiť viac“, ktoré sa prekladá slovesom *preplatiť*), nie je vhodný pri starostlivom, kultivovanom vyjadrovaní. Nie je vhodný najmä z dorozumievacieho hľadiska; veď po predložení riadne vyplnených dokladov nám zaplatia primerané náklady, nie niečo navyše.

Nakrátko zhrnieme. Cestovný účet možno *zaplatiť*, *uhradiť*, *vyplatiť* či *vyrovnať*. Výraz *preplatiť* by sa mal používať iba tam, kde sa platí viac, ako je bežné, teda niečo navyše.

Katarína Hegerová

Rodina Benkova či *rodina Benková*? – PhDr. J. Bakošová z Ružomberka: „Naši budúci maturanti pri príležitosti konania stužkovej slávnosti zostavili zasadací poriadok jednotlivých rodín. A tu sa začína problém: napr. namiesto *rodina Benková* s dlhou príponou napísali *rodina Benkova* s krátkou príponou. Uvedomujem si, že ak sa pýtame otázkou *čia?*, koncovka je krátka, a ak sa pýtame otázkou *aká?*, koncovka je dlhá. Ale môj jazykový cit nedovoľuje použiť krátku príponu. Aký je výsledok?“

Uvažovanie pisateľky listu o tvaroch *Benkova*, resp. *Benková* v spojení so slovom *rodina* je veľku správne. Treba ho však doplniť ešte o dva aspekty. Ak sa použije tvar *Benkova* (s krátkym *a* na konci), čo je vlastne privlastňovacie prídavné meno, stojí tento tvar pred podstatným menom *rodina* ako všetky privlastňovacie prídavné mená, napr. *otcova kniha*,

bratova dcéra, Štiúrova socha, Hviezdoslavova ulica, a teda aj *Benkova rodina*. Práve preto jazykový cit bránil pisateľke listu použiť spojenie *rodina Benkova*, teda so slovom *rodina* na začiatku, hoci na otázku či? mohla odpovedať tvarom *Benkova*.

Pri tvare *Benková* (s dlhým á na konci) už nejde o prívlastňovacie prídavné meno, ale o označenie príslušníkov rodiny utvorené príponou -ová. Toto označenie však nemôže stať pred podstatným menom, ako je to pri prívlastňovacom prídavnom mene, ale naopak musí stať za týmto podstatným menom, teda *rodina Benková*, *rodina Nováková*, *rodina Slováková*, *rodina Štefániková*. Pravda, popri pomenovaní *Benková* utvorenom príponou -ová máme v slovenčine na označenie rodiny aj pomenovanie utvorené príponou -ovci: *Benkovci*, *Novákovci*, *Slovákovci*, *Štefánikovci*. Ak pri tomto označení použijeme aj slovo *rodina*, stojí slovo *rodina* pred týmto označením rovnako, ako je to pri použití tvaru zakončenom na -ová, teda *rodina Benkovcov*, *rodina Novákovcov*, *rodina Slovákovcov*.

Napokon nám ešte treba odpovedať na otázku, aké označenie sa malo použiť v konkrétnej situácii. Sú tu až tri možné riešenia. V zasadacom poriadku jednotlivých rodín sa mohlo použiť 1. označenie s tvarom na -ovci, teda *Benkovci*, resp. *rodina Benkovcov*, 2. označenie typu *rodina Benková*, 3. označenie s prívlastňovacím prídavným menom typu *Benkova rodina* (tu však treba ešte doplniť, že spojenie *Benkova rodina* sa vzťahuje na rodinu napr. Jána Benka, teda na rodinu študenta (muža); ak ide o rodinu napr. Jany Benkovej, teda rodinu študentky (ženy), potom je správna podoba prívlastňovacieho prídavného mena *Benkovej* – *Benkovej rodina*).

Matej Považaj

Petrodoláre. – Čitateľka F. Š. z Banskej Bystrice nám píše: V Mladých rozletoch (2. 5. 1989, č. 18, s. 18) som sa stretla s pomenovaním *petrodoláre* v takomto kontexte: *Povedzme skraja, že tieto „tuzexové Jany“ – rozčleňujúce sa podľa cenových skupín nášho pohostinstva a či „naftárky“, orientované na petrodoláre, necitlivé na vek, farbu pleti a hygienu – sú spoločensky menej škodlivé... Zaujímá ma, aký má pomenovanie petrodoláre význam a či je z jazykovej stránky v poriadku.*

Pomenovanie *petrodoláre* má dve zložky: *petro-* a *doláre*. Kl'účom na jeho pochopenie je dešifrovanie významu časti (polopredpony) *petro-*. V Slovníku cudzích slov A/Z od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (s. 675) je polopredpona *petro-*¹ vysvetlená ako „prvá časť slov z významom „kameň, skala, hornina“. Patria sem pomenovania, v ktorých sa polopredpona *petro-*¹ spája s podstatným menom, napr.: *petrogenéza* – vznik a vývoj hornín; *petrochémia* – odbor chémie zaoberajúci sa chemickým zložením a spracúvaním hornín. Polopredpona *petro-*¹ sa tiež spája s ďalšou časťou, napr.: *petrognózia* – náuka o horninách a *petrografia* – náuka zaoberajúca sa výskumom hornín, ich zložením, štruktúrou a textúrou. Dešifrovať význam pomenovania *petrodoláre* na základe slovníkového významu polopredpony *petro-*¹ nie je možné, lebo by sme dostali nenáležitý význam.

V slove *petrodoláre* je veľmí vzdialený súvis s gréckym slovom *petra* – kameň, skala, hornina. Už v slove *petrochémia* (jeho druhý význam) – chemický priemysel, odvetvie anorganickej chémie zaoberajúce sa spracovaním uhl'ovodíkov získaných z ropy a zemného plynu na rôzne chemické výrobky – je táto vzdialenosť výraznejšia. Nejde o chémiu hornín (ako pri prvom význame slova *petrochémia*, ale o chémiu ropy a zemného plynu. Polopredpona *petro-*² (jej význam sa zatiaľ v slovníkoch nenachádza) v slove *petrodoláre* má významovo najbližšie k zložkám *petro-*² v slovách *petroleum*, resp. *petrolej* a *petrolejár*. *Petroleum*, resp. *petrolej* (v doslovnom preklade olej z horniny) má význam „kvapalné palivo získané destiláciou ropy“. *Petrolejár* je „pracovník pri ťažbe alebo rafinácii ropy“, ale aj „majiteľ ropných prameňov alebo rafinérií“. Polopredpona *petro-*² v týchto slovách predstavuje „prvú časť slov s významom ropa“, preto aj slovo *petrodoláre* má význam „doláre (peniaze) získané spracovaním a predajom ropy“. Polopredponu *petro-*² v slove *petrodoláre* možno takto hodnotiť aj preto, lebo existuje paralela napr. so slovom *narkodoláre* – peniaze získané predajom omamných prostriedkov (porov. V. Patráš, Kultúra slova, 23, 1989, s. 247–248).

Na záver: Otázka polopredpôn je v súčasnosti aktuálna, pretože okrem vzniku nových polopredpôn, napr. *tele-* (*telemost* – televízny most), a okazionálnych polopredpôn, napr. *kozmo-* (*kozmoturisti* – kozmickí turisti), sa uskutočňujú významové posuny v už existujúcich polopredponách, napr. v polopredpone *petro-*. Okrem staršieho významu polopredpony *petro*¹ (prvá časť slov s významom „kameň, skala, hornina“) nadobúda polopredpona *petro*² aj význam „prvá časť slov s významom ropa“, napr. v štylisticky príznakovom neologizme *petrodoláre* – doláre (peniaze) získané spracovaním a predajom ropy. Súčasne je toto slovo dokladom synchronnej dynamiky jazyka ktorá sa v prípade dvojice polopredpôn *petro-* prejavuje prechodom zo sféry odborného vyjadrovania (*petro*¹) do sféry žurnalistiky (*petro*²).

Pavol Odaloš

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 24, 1990, č. 5. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc., člen korešpondent SAV a ČSAV. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Jarmila Macherová. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30 —, jednotlivé čísla Kčs 3 —. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, nám. Slobody 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v júli 1990. Rukopis odovzdaný do tlače 22. 2. 1990. Registr. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., nám. Slobody 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990

Cena Kčs 3,—